

نَشْرِیه

آرشیو دار

خَبَری

کرسِ پژوهش
Hafiz Studies & Research Center

پاییز ۱۳۹۸
شماره ۳

۵ آیین گشایش بیست و سومین یادروز حافظ

۹ «دانشنامه حافظ و حافظ پژوهی» برنده کتاب سال حافظ

۱۰ نشست علمی بیست و سومین یادروز حافظ

۱۴ انتشار مجموعه یازده جلدی «دو سده سخنوری»

۱۶ اعطای دومین پژوهانه‌ی کرسی پژوهشی حافظ

۱۷ تحلیل خویشاوندی حافظ با موسیقی

۱۸ گفت‌وگویی حافظانه با استاد بهاء‌الدین خرمشاهی

۲۲ معرفی کتاب «اندیشه‌های فلسفی در شعر حافظ»

ویژه‌نامه یادروز
حافظ

مطلع سخن

سید محمد هادی حسینی
مدیر روابط عمومی مرکز حافظ شناسی

اگرچه شعر حافظ در حوزه‌ی ادبیات غنایی، نقد و ارزیابی می‌شود؛ اما حافظ بی‌گمان در ادبیات تعلیمی، حرف‌های شنیدنی بسیار دارد. او انسان را به خوش‌خویی، خوش‌رویی، کردار درست و مردم‌گرایی فرامی‌خواند:

**با دل خونین لب خندان بیاور همچو جام
نی‌گرت زخمی‌رسد آبی چو چنگ اندر خروش**

سومین پیوندی که حافظ آن را راجع می‌نهد و می‌توان در شعر او به این اندیشه‌ی زیبا دست یافت، «پیوند انسان و خلقت» است. حافظ آفرینش خداوند را زیبا می‌داند و بر آن باور است که:

**هر کو نکند فهمی زین کلک خیال انگیز
نقشش به حرام از خود صورتگر چین باشد**

روشن است، هر شاعری که به طبیعت توجه دارد، قدر خلقت را می‌داند و پیوند زیبایی با آن برقرار می‌کند. حافظ بی‌شک این‌گونه است. همانی که خوب همانگونه که خود را می‌شناسد و به مردم عشق می‌ورزد، قطعاً خدا را نیز دوست دارد و در شعر خود، پیام‌آوری برای رویکرد مثبت نسبت به محیط زیست است. حافظ، گل را عزیز می‌داند و همصحبتی با او را غنیمت می‌شمارد:

**گل عزیز است غنیمت شمردش صحبت
که به باغ آمد از این راه و از آن خواهد شد**

واپسین پیوندی که حافظ آن را گرمی می‌دارد و در شعرش می‌توان آن را ارجمندتر و شایسته‌تر به تماشا نشست، «پیوند با خالق» است که نمود آن در شعر حافظ همان عشق و محبت و مهرورزی است:

**عشقت رسد به فریاد از خود بسان حافظ
قرآن ز بر بخوانی با چارده روایت**

هرچند رگه‌های عشق زمینی در شعر حافظ گسترده و پردامنه است؛ اما شک نداریم که آن سخنور راستین، به عشق آسمانی و پیوند با حضرت دوست، سخت باورمند است:

**دل سراپرده‌ی محبت اوست
دیده آیین دار طلعت اوست**

مرجع ضمیر «او» در رویکرد عرفانی شعر حافظ، همه خداست و حافظ بر آن است که این ارتباط را با ملکوتی‌ترین زبان و عاشقانه‌ترین واژه به رشته‌ی نظم درآورد و غزل خویش را سامان دهد:

**در ازل پرتو حسنت ز تجلی دم زد
عشق پیدا شد و آتش به همه عالم زد**

تا آنگاه که این عشق به عروج و کوچ به ملکوت نمایان می‌شود:

**آن جان عاریت که به حافظ سپرد دوست
روزی رخس ببینم و تقدیم وی کنم**

درودی ناب در سومین گام شکوفایی «آینه‌دار جمال» به خوانندگان ادب‌سنج و حافظ‌دوست.

روان‌شناسان تربیتی و کسانی که در آموزش دستی دارند، چهار پیوند اساسی را برای زندگی انسان برمی‌شمارند.

با توجه به اینکه موضوع محوری برنامه‌های یادروز حافظ امسال «حافظ و انسان» بود، شایسته است در سخن‌گاه این مجله، به ارتباط‌های اساسی انسان بر مدار شعر حافظ اشاره کرد.

هر انسان برای رشد، شکوفایی و بالندگی خویش به چهار ارتباط اساسی نیازمند است و هرچه بر این چهار پیوند بیش‌تر تأکید ورزد و آگاهی خود را نسبت به آن افزون‌تر نماید، بی‌گمان زندگی زیباتری را تجربه خواهد کرد و به آرمان‌شهری که مقصود نظر بزرگان فرهنگ و ادب بوده است، نزدیک‌تر می‌شود.

حافظی که زیباترین دستاوردهای فکری، فرهنگی و ادبی را به‌رایگان در اختیار تاریخ فرهنگ و انسانیت نهاده، در این باره نیز دیدگاه‌های سودمندی دارد.

نخستین مسئله‌ای که درباره‌ی انسان، مهم و اساسی می‌نماید، «پیوند انسان با خود» است. در این میانه، انسان باید برای تندرستی خویش و معناگرایی و تلاش عاشقانه و عالمانه کمر همت بندد.

با نگاهی به غزل‌های شورانگیز خواجه‌ی شیراز درمی‌یابیم که حافظ برای خودآگاهی و جدیت در پویایی زندگی، سخنان گران‌سنگی دارد و در حقیقت او یک برنامه‌ریز انسانی و اجتماعی است. بنابراین بر سلامت انسان و معنادوستی و پیوند با قرآن تأکید می‌کند:

**صبح خیزی و سلامت طلبی چون حافظ
هرچه کردم همه از دولت قرآن کردم**

و باز این حافظ است که پا پیش می‌نهد و در وادی طلب، روشنگری می‌کند و برای حرکت و تکاپو و نزدیک شدن به چکاد معرفت و آرمان انسانی رهنمون می‌دهد:

**ای دل به کوی دوست گذاری نمی‌کنی
اسباب جمع داری و کاری نمی‌کنی
چوگان حکم در کف و گویی نمیزنی
باز ظفر به دست و شکاری نمی‌کنی**

دومین پیوند، «پیوند انسان با خلق» است. حافظ شاعری است مردم‌مدار و مردم‌شناس و پیوند انسانی در شعر حافظ جلوه‌گر است.

نشست خبری و رونمایی از پوستر بیست و سومین یادروز حافظ

۲۰ مهرماه ساعت ۱۸ اشاره کرد که حاوی آثار هنرمندان برجسته کشوری است. وی به برنامه های جنبی یادروز حافظ نیز اشاره داشت و گفت: گلباران مزار حافظ در صبح روز ۲۰ مهرماه با حضور فرهنگوران و هنرمندان و برگزاری ویژه برنامه های دانش آموزی و دبیران طرح حافظ خوانی با مشارکت آموزش و پرورش از دیگر برنامه های هفته ی حافظ است.

در ادامه ی این نشست، دکتر کاووس حسن لی، دبیر علمی بیست و سومین یادروز حافظ، به تشریح برنامه های یادروز امسال پرداخت و گفت: نشست علمی یادروز حافظ، روز بیستم مهرماه ۱۳۹۸، از ساعت ۸ صبح در تالار مرکز اسناد و کتابخانه ی ملی فارس برگزار می شود. وی ادامه داد: همان طور که پیش تر اعلام شد، موضوع نشست علمی بیست و سومین یادروز حافظ، «حافظ و انسان» است

با اشاره به شرایط خاص یادروز حافظ که مقارن با ماه صفر است، از اجرای محمد معتمدی به همراه حافظ خوانی متناسب با این ایام خبر داد.

ایشان با اعلام اینکه در ۲۹ شهرستان استان فارس، برنامه های یادروز حافظ برگزار خواهد شد، افزود: نمایشگاه آثار مهدی فلاح از خوشنویسان مطرح کشور که بارها دیوان حافظ را کتابت کرده است، ساعت ۱۸ روز ۲۰ مهرماه در نگارخانه تاروپود برگزار خواهد شد.

دبیر شورای فرهنگ عمومی فارس، از سخنرانی «استاد جلال الدین کزازی» در روز ۲۱ مهرماه نیز خبر داد و گفت: این استاد زبان و ادبیات فارسی در نشست تخصصی با عنوان «حافظ و ادبیات» برای عموم علاقمندان سخنرانی خواهد کرد. سهرابی در ادامه به نمایشگاهی از نمایش آثار خوشنویسان فارس در مرکز اسناد و کتابخانه ملی فارس در روز

در ۱۴ مهرماه ۱۳۹۸، نشست خبری با حضور مدیرکل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان فارس، مدیر مرکز حافظ شناسی و کرسی پژوهشی حافظ و جمعی از اصحاب رسانه برگزار شد.

در این مراسم نخست آقای صابر سهرابی، مدیرکل اداره ی فرهنگ و ارشاد اسلامی فارس، به تشریح برنامه های یادروز حافظ پرداخت و گفت: آیین بیست و سومین یادروز حافظ شیرازی، از ۱۸ مهرماه آغاز می شود و تا ۲۱ مهرماه ادامه دارد.

وی از برپایی نمایشگاه نگارگری با موضوع حافظ حاوی آثاری از رضوان کریمی در روز ۱۹ مهرماه خبر داد و اعلام کرد: ویژه برنامه های یادروز حافظ با حضور دکتر عباس صالحی، وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، روز جمعه از ساعت ۱۹ در آرامگاه حافظ برگزار خواهد شد.

مدیرکل فرهنگ و ارشاد اسلامی فارس

مؤسسه‌ی فرهنگی مستقل است، گفت: تاکنون بیش از ۱۵ هزار نفر دوره‌های حافظ‌شناسی را در این مرکز گذرانده‌اند و بیش از ۳۰۰ مقاله در پیوند با حافظ، در طول این سال‌ها تولید شده است. همچنین مرکز حافظ‌شناسی تاکنون به ۵ چهره‌ی بین‌المللی نشان درجه‌ی یک حافظ‌شناسی اعطا و از حافظ‌پژوهان بسیاری تقدیر کرده است. وی افزود: این مرکز تاکنون نزدیک به ۳۲۷ نشست حافظانه برگزار کرده و همکاری‌های متعددی در پیوند با حافظ، با دیگر نهادها و سازمان‌ها داشته است که از آن جمله می‌توان به تولید ۳۰ برنامه‌ی تلویزیونی ۵۰ دقیقه‌ای برای کشورهای حوزه بالکان نام برد و گفت: همه‌ی این فعالیت‌ها به نوبه‌ی خود بی‌سابقه و بی‌نظیر است.

دبیر علمی یادروز حافظ، در عین حال از برگزاری برنامه‌های یادروز حافظ در ۳۰ کشور دیگر خبر داد و اعلام کرد: در مراسم یادروز حافظ امسال باتوجه به درگذشت تعدادی از حافظ‌پژوهان در سال گذشته، از جمله استاد سلیم نیساری، هاشم جاوید، پرویز خائفی و جمال زبانی، در قالب نمایی یادمان این چهره‌های ماندگار برگزار می‌شود.

حسن ختام این نشست، رونمایی از پوستر بیست‌وسومین یادروز حافظ شیرازی بود.

شد که بند ناف پژوهش را با مجموعه‌ی یادشده ببریم و هم‌اکنون این مجموعه‌ی ۱۱ جلدی که به همت تعدادی از استادان و پژوهشگران صاحب‌نظر تألیف شده است، آماده‌ی رونمایی است. ایشان همچنین از اعلام برنده‌ی «کتاب سال حافظ» در مراسم افتتاحیه‌ی یادروز حافظ امسال خبر داد.

دکتر حسن‌لی در پاسخ به خبرنگارانی که از وضعیت پژوهشکده‌ی حافظ پرسش داشتند هم اعلام کرد: یکی از مطالبات ما از مدیران فرهنگی، اختصاص زمینی برای این پژوهشکده بود که خوشبختانه در محوطه‌ی تاریخی چهل مقام در جوار آرامگاه حافظ از سوی استانداری فارس قطعه‌زمینی بدین منظور اختصاص یافت. وی از رفع موانع قانونی این زمین خبر داد و افزود: چند ماهی است که روی طراحی نقشه‌ی این پژوهشکده کار می‌کنیم و در این باره با معماران برجسته‌ی کشوری رایزنی کردیم تا طرح اولیه و نقشه‌ای برای این پژوهشکده ارائه کنند. ایشان با بیان اینکه پس از داوری نهایی طرح ساخت پژوهشکده حافظ اعلام خواهد شد، گفت: امیدواریم با نهایی‌شدن نقشه و زمین، مسیر ساخت این پژوهشکده هموار شود.

مدیر مرکز حافظ‌شناسی در دفاع از عملکرد بیست و چندساله‌ی این مرکز، با یادآوری اینکه مرکز حافظ‌شناسی یک

که در دو نشست برگزار خواهد شد. در نشست اول دکتر محمدعلی نعمت‌الهی (استاد دانشگاه علوم قرآنی) با موضوع «انسان در نگاه حافظ و ملاصدرا»، دکتر علی رجایی (استاد دانشگاه اراک) با موضوع «تاریخ خلقت، مفهوم انسان و انسان بودن نزد حافظ و گوته»، دکتر امیرحسین ماحوزی (استاد دانشگاه) پیرامون «حافظ و روان‌شناسی ترس» و دکتر نصرالله امامی (استاد دانشگاه اهواز) درخصوص «حافظ و جامعه‌ی انسانی پیرامونش» سخنرانی می‌کنند. همچنین در بخش دوم نشست‌های علمی یادروز حافظ، دکتر اصغر دادبه (استاد دانشگاه) درباره‌ی «حافظ و انسان امروز (حافظ برای انسان امروز چه حرفی دارد؟)»، دکتر علیرضا نیکویی (استاد دانشگاه گیلان) پیرامون «نقد رهیافت فلسفی به شعر حافظ (معطوف به پرسش‌های انسان)»، کاوه بهیهای (پژوهشگر) درخصوص «حافظ، دیگری و دگرپذیری» به سخنرانی می‌پردازند.

مدیر مرکز حافظ‌شناسی از رونمایی مجموعه‌ی ۱۱ جلدی دانشنامه‌ی «دو سده سخنوری» در آیین گشایش بیست‌وسومین یادروز حافظ (شامگاه ۱۹ مهر ۱۳۹۸) نیز خبر داد و گفت: با وجود اینکه من مسئولیت بخش علمی پروژه‌ی سریال ۹۰ قسمتی خورشیدهای سه‌گانه را پذیرفتم، اما در ادامه‌ی راه تصمیم بر این

آیین گشایش بیست و سومین یادروز حافظ

دهد، تا همانگونه که در گذشته‌های تاریخی در قله‌های رفیعی از علم، ادب، تمدن و فرهنگ بودیم در آینده هم به دامنه سقوط نکنیم.

او ادامه داد: روزگار متأثر از نگاه‌هایی است که برگرفته از مکاتب فلسفی مبانی مبتنی بر شک در اروپا و آمریکا است.

آیت‌الله درگام با بیان اینکه پارادایم کار در فعالیت ادبی و هنری حافظ به لحاظ معرفت‌شناسی بر این قرار گرفته که حق را می‌توان شناخت و باید آن را شناخت و به آن پایبند بود، گفت: اگر اشعار حافظ را در فضای فلسفه‌ی مبتنی بر شک بررسی کنیم، به تفسیر متفاوتی خواهیم رسید.

نماینده‌ی ولی فقیه در فارس با تأکید بر اینکه باید بدانیم که با کدام بستر و کدام رویکرد می‌خواهیم برای جهان صحبت کنیم، گفت: دین اسلام، دین سخت‌گیرانه‌ای نیست و قرآن صراحتاً می‌فرماید که خدا می‌خواهد تخفیف دهد و آسان بگیرد؛ از همین رو بنا نیست که پس از کشف حقیقت با دیگران به گونه‌ای رفتار کنیم که نتوانند زندگی کنند، بلکه باید برعکس باشد. ایشان ادامه داد: حافظ در شعرش می‌گوید «آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرف است، با دوستان مروت با دشمنان

ارشاد اسلامی، برای خوشامدگویی به میهمانان حافظ به جایگاه رفت. سپس آیت‌الله درگام، نماینده‌ی ولی فقیه در استان و امام جمعه‌ی شیراز، در این مراسم سخنرانی کرد.

**تجلی کرامت انسانی مورد تأکید اسلام
در اشعار حافظ**

ایشان با بیان این مقدمه که اسلام به دنبال توسعه‌ی کرامت انسانی است، گفت: در روش و منش حافظ این ویژگی به خوبی مشاهده شده و در اشعارش این مهم جلوه‌گری دارد، اشعاری که بازتاب سخنان پیامبر (ص) و اسلام است.

وی با اشاره به نگاه حافظ به معرفت‌شناسی و قدرت انسان در دریافت حقایق با اقتباس از احادیث پیامبر اسلام (ص)، گفت: باید چارچوبی تعیین شود که چگونگی ادامه‌ی راه حافظ را نشان

آیین گشایش بیست و سومین مراسم یادروز حافظ شیراز، شامگاه ۱۹ مهرماه ۱۳۹۸، با حضور جمعی از مسئولان کشوری و استانی، صاحب‌نظران، اندیشمندان، ادیبان، فرهنگوران و دوستان اهل راز، در جوار آرامگاه او برگزار شد.

مراسم یادروز حافظ، از نخستین سال تأسیس مرکز حافظ‌شناسی و به دنبال آن، نام‌گذاری ۲۰ مهرماه در تقویم رسمی جمهوری اسلامی ایران به نام «حافظ»، همه‌ساله در شیراز و همزمان در دیگر شهرهای مهم ایران و جهان برپا می‌گردد.

در مراسم امسال نخست، آقای صابر سهرابی، مدیرکل اداره‌ی فرهنگ و

مدارا»، مسلمانان اینها بازتاب سخن پیامبر (ص) و فرهنگ دینی است که در اشعار حافظ جلوه‌گر شده است.

وی تصریح کرد: در فرایند کشف حقیقت به تناسب استفاده از ابزار، گاهی بین خودمان اختلافاتی ایجاد می‌شود و این دعوی درازدامن بین طریقت و شریعت، بین عقل و دل، اگر بنا باشد روزی به پایان برسد؛ باید آن روزی را فرض کنیم که فلسفه‌ی ما به اوجی رسیده باشد که عقل و نقل را کنار هم بگذاریم.

در ادامه‌ی این آیین، دکتر کاووس حسن‌لی مدیر مرکز حافظ‌شناسی و کرسی پژوهشی حافظ، برای خیرمقدم

به حضاران، به جایگاه رفت. ایشان ضمن خوشامدگویی به میهمانان، با بیان این مقدمه که امسال، دویستمین سال تألیف «دیوان شرقی - غربی» شاعر آلمانی «ولفگانگ فن گوته» است، با خواندن فرازهایی از دیوان شرقی-غربی گوته به تأثیرپذیری این شاعر بزرگ آلمانی از حافظ پرداخت. ایشان به حضور «دکتر علی رجایی»، نماینده‌ی مرکز حافظ‌شناسی، در مراسم بزرگداشت گوته که در مردادماه سال جاری در شهر وایمار آلمان برگزار شد، اشاره کرد و سپس با بیان اینکه یکی از راه‌های شناخت حافظ دوستان در غرب، به واسطه‌ی دیوان شرقی-غربی گوته است، گفت: در این اثر بر ضرورت همراهی غرب و شرق تأکید می‌شود که گوته به حافظ می‌پردازد.

رونمایی از مجموعه‌ی یازده جلدی «دوسده سخنوری» و اعطای جایزه‌ی «برنده‌ی کتاب سال حافظ»

دبیر علمی بیست‌وسومین یادروز حافظ در ادامه به دو اثر در پیوند با حافظ اشاره کرد. ایشان با اشاره به رونمایی از مجموعه‌ی ۱۱ جلدی «دوسده سخنوری» که به همت تعدادی از ادبا و استادان دانشگاه‌های کشور، طی دو سال گذشته، منتشر شده است، توضیح داد: وقتی موضوع سریال «خورشیدهای سه‌گانه» به شکل ۹۰ قسمتی مطرح شد،

بیش از ۴۰ نفر به شکل مستقیم در تدوین این دانشنامه‌ی ۱۱ جلدی مشارکت داشتند و در نهایت این مجموعه به همت نشر خاموش منتشر شده است.

مدیر مرکز حافظ‌شناسی سپس به کتاب ۴ جلدی «دانشنامه‌ی حافظ و حافظ پژوهی»، به سرپرستاری استاد «بهالدین خرمشاهی» اشاره کرد و توضیح داد: این کتاب که در ۱۷۰۰ مدخل و مقاله و بیش از ۲۶۰۰ صفحه تدوین شده است؛ براساس داوری مشاوران علمی مرکز حافظ‌شناسی و کرسی پژوهشی حافظ، ارزش این را داشته که

به عنوان «کتاب سال حافظ» معرفی شود.

پس از گزارش دکتر حسن‌لی از این دو اثر در پیوند با حافظ، از مجموعه‌ی ۱۱ جلدی دوسده سخنوری، با حضور دکتر سیدعباس صالحی، وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی و دکتر منصور رستگار فسایی، دانشمند نمونه‌ی جهان اسلام و دیگر مسئولان استان رونمایی شد و جایزه‌ی برنده‌ی «کتاب سال حافظ» به دکتر عارف خرمشاهی (فرزند و نماینده‌ی استاد بهاءالدین خرمشاهی) اعطا گردید.

عشق، گوهری ترین سرمایه‌ی انسان از نگاه حافظ

پس از مراسم رونمایی کتاب و اعطای جایزه‌ی کتاب سال، دکتر عنایت‌الله رحیمی، استاندار فارس در جمع حافظ‌دوستان سخن گفت. ایشان در

پیشنهاد پژوهش این سریال را به مرکز دادند، اما من ترجیح دادم متنی تهیه کنم که یک بار مصرف نباشد و طرحی تازه رخ دهد؛ نتیجه اینکه با بهره‌گیری از توان همکاران دیگر و با سفارش تألیف به آن‌ها زمینه‌ی تولید آثاری مستقل و تازه را فراهم آوردیم تا این آثار هم متن‌هایی مناسب برای تدوین فیلم‌نامه و ساخت این سریال باشند و هم مرجعی جامع برای هرگونه تحقیق و بهره‌برداری دیگر می‌شوند. از آنجاکه قرار بود این سریال درباره‌ی سعدی، حافظ و خواجه ساخته شود، باید قرن هفتم و هشتم را می‌کاویدیم و در قالب کتاب‌هایی مدون ارائه می‌دادیم که اگر سازندگان این فیلم از تصمیم خود منصرف شدند، اثری ارزشمند به یادگار بماند.

به‌گفته‌ی دکتر حسن‌لی، سرپرستار و ناظر علمی مجموعه‌ی دوسده سخنوری،

مقدمه‌ی بیانات خود، گفت: بی‌گمان سخن از حافظ، در حقیقت سخن از ارزش‌های ماندگار میراث معنوی اندوخته‌های تاریخی و فرهنگی یک تمدن بزرگ است که در آن کرامت انسانی و کمال مطلوب او با شیواترین شیوه ترسیم می‌شود، تا کاروان تاریخ بدون راهنمایان راه‌بلد، در پیچ و خم حیات سرگردان نشوند.

استاندار فارس با اشاره به اینکه این مراسم، یادروز ابرمردی ابدی و ادبی است که قرن‌هاست واژه به واژه‌ی شعرش، زینت‌بخش جان و روان، ذهن و زبان، بیان و بنان و آرایه‌ی انجمن‌ها، مدرسه‌ها، دانشگاه‌ها، محراب‌ها، منبرها، کتاب‌ها و کلاس‌هاست، گفت: رازی در این کلام نهفته که از ملک تا ملکوت حافظ را محرم راز قرار داده است.

وی با اشاره به موضوع محوری یادروز حافظ امسال یعنی «حافظ و انسان» که از سوی مرکز حافظ‌شناسی، برای نشست‌ها و پژوهش‌های یادروز تعیین شده است، ادامه داد: در نگاه حکمت‌آمیز حافظ، عشق گوهری‌ترین سرمایه‌ی انسان است و حافظ همواره از منظر عشق به انسان می‌نگرند و باز هم این عشق است که به او می‌آموزد تا آدمی در تنگنای زندگی، همیشه راهی برای برون‌رفت از دشواری‌ها داشته باشد.

دکتر رحیمی تأکید کرد: حافظ آسایش دو گیتی را در مراقبت و مدارا می‌بیند و می‌گوید «آسایش دو گیتی، تفسیر این دو حرف است / با دوستان مروت با دشمنان مدارا». وی افزود:

براستی اگر امروز از سوی همگان، عاشقانه و حافظانه به هستی نگاه می‌شد و اندیشه‌ها، مکتب‌ها و مذهب‌ها به این درک صمیمانه و دوستی‌مدارانه عنایت داشتند، چه جهان دل‌انگیزی ما‌وای انسان و انسانیت می‌شد و در آن صورت چه دشمنی‌ها که به دوستی‌ها و بدل می‌گشت و چه جنگ‌ها و چه تیغ‌ها که در درقلاب صلح پنهان نمی‌شد.

نماینده‌ی عالی دولت در استان با اشاره به اینکه بشر امروزه، بیش‌از هرزمانی نیازمند عقلانیت، معنویت و عشق‌ورزی است و بدون توجه به ارزش دوست‌داشتن، شوربختانه آتش نفرت و خونریزی و شکاف و شقاوت شعله‌ورتر می‌شود، افزود: برآوردن این حاجت قطعا به دست ادیبان و هنرمندان و فرهنگ‌گورانی است که از حافظ و سعدی می‌آموزند و با چراغ و آینه محفل افروز خانواده و اجتماع می‌شوند.

دکتر رحیمی، ادامه داد: درنگاهی دیگر به شعرواندیشه‌ی حافظ، کرامت انسانی در افق دید و باور او نمایان می‌شود و جایگاهی بس رفیع می‌یابد. وی با بیان اینکه چرا انسان‌ها، به‌ویژه داعیه‌داران و مدعیان آزادی و اخلاق می‌کوشند تا بشریت از سرچشمه‌های فضیلت فرهنگ عرفان‌رواداری، خوشبینی، زیبااندیشی و صلح‌بی‌بهره باشد و مروج سخت‌کوشی و جهل مقدس گردد، افزود: ریاستی‌ترین حافظ نشان‌دهنده‌ی یکی از کلیدی‌ترین عناصر برای رمزگشایی از فلسفه‌ی اخلاق‌گرایی است.

استاندار فارس گفت: جامعه‌ی بشری آن زمان آسمانی و آرمانی می‌شود که اخلاق در آن بیش‌ترین رشد را داشته باشد و ای بسا که ظاهر اجتماع و آثار طاعات و عبادت آراسته باشد، اما باطن آن از ارزش و اخلاق و سجایای معرفتی و رفتار‌گرایی تهی باشد و این یعنی دورشدن از همان دین و آیینی که پیامبران از جمله پیامبر مکرم اسلام (ص) به دنبالش بودند. او گفت: در این جایگاه پرتراوت که زیارت‌گه رندان جهان است باید به طراوت معرفت و زیبایی عشق و دلربایی معنویت و والایی اخلاق و گره‌گشایی شعروادب ایمان بیاوریم و با

تمام وجود دریابیم که پس از قرن‌های قرن، کسی هنوز محبوب دل‌ها هست که عشق‌ورزی را برای انسان به ارمغان آورده است و کسی می‌تواند مرزهای تاریخی جغرافیایی فکری و مذهبی را در نوردد که اندیشه‌اش از تعصب خامی نژادپرستی، ریاورزی و ظاهرسازی پاک و مبرا است.

حافظ منادی فرهنگ اسلامی و اخلاقی

در ادامه، دکتر جمشید جعفرپور، رئیس کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی نیز در این مراسم سخن گفت. وی با بیان اینکه راز ماندگاری حافظ، بیان فطریات زندگی بشر است؛ گفت: حافظ هویت و فرهنگ یک ایرانی مسلمان است که نه در زمین، بلکه در عرش هم از اشعار او استقبال می‌شود. او افزود: حافظ منادی فرهنگ اسلامی و اخلاقی است و امروز بیش‌تر به اشعار او نیازمند هستیم.

رئیس کمیسیون فرهنگی مجلس گفت: هنر حافظ بجز از لحاظ صنعت شعر که در اوج فصاحت و بلاغت است؛ قابلیت بی‌نظیر چندلایگی و تحمل تفاسیر متعدد و تاب‌آوری برداشت‌های متنوع و گاه متضاد است. وی افزود: دوران سیاسی، اجتماعی و فرهنگی پرتلاطم قرن هشتم سبب شد حافظ زبان رمزآلود و پرابهام و ابهام را اختیار کند تا هرکس به فراخور درک خود از آن بهره برد. او ادامه داد: در زمان حافظ، برخی شریعت را وسیله‌ی دستیابی به مطامع دنیوی قرار دادند، اینکه بخش اعظمی از اشعار حافظ در مزمت زهد

ریاحی و کاسب‌کاری دینی است از شرایط اجتماعی آن زمان ناشی می‌شود. دکتر جعفرپور تأکید کرد: حافظ را بزرگ می‌دانیم و برای تعمیر این آرامگاه کوشش می‌کنیم؛ اما باید تعمیرکار ارزش‌هایی باشیم که حافظ آن را نداد می‌دهد.

حافظ یک رسانه‌ی منتقد فراتاریخی است

پایان بخش سخنرانی‌های آیین گشایش بیست‌وسومین یادروز حافظ، سخنرانی دکتر عباس صالحی، وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی بود.

دکتر صالحی با این مقدمه که حافظ را از زاویه‌های مختلف می‌توان مورد توجه قرار داد، این پرسش را مطرح کرد که چرا حافظ این مقدار و این میزان در حافظه‌ی مردمی ما زنده و باطراوت است؟ او گفت: شش و نیم قرن از زمان انتشار دیوان حافظ می‌گذرد، اما هنوز حافظ تروتازه است. وی تأکید کرد: حافظ مردمی‌ترین شاعر ایرانی است و در حافظه‌ی مردم ایران چون گل بهاری باطراوت است.

ایشان ادامه داد: هنوز که هنوز است در حوزه‌ی نشر و انتشار دیوان حافظ، هر سال ده‌ها دیوان با تیراژهای مختلف، منتشر می‌شود و فضای مجازی نیز مجال‌های جدیدی برای مراجعه به دیوان حافظ ایجاد کرده است.

وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی گفت: کمتر ایرانی است که چند بیت و چندین غزل از حافظ را به خاطر نداشته باشد، حافظ کنار طاقچه و کنار سفره‌ی عید و یلدا در متن زندگی و حاشیه‌ی ما

خامی را تولید می‌کند که مخاطب این معنای خام را فرآوری می‌کند، حافظ در لابه‌لای کلماتش نقطه‌چین‌های فراوان دارد که مخاطب، با پرکردن آن احساس می‌کند با حافظ شاعرانگی می‌کند.

وی در ادامه به جایگاه حافظ در حافظه‌ی جهانی نیز اشاره کرد و گفت: حافظ در حافظه‌ی ایرانی داوم دارد. از وقتی که حافظ به حافظه‌ی جهانی منتقل می‌شود، تداوم آشنایی را همراه خواهد داشت. البته ملت‌های مختلف در زمان‌های مختلفی با حافظ پیوند یافتند.

دکتر صالحی به تأثیرپذیری گوته از حافظ نیز پرداخت و گفت: اروپا و غرب از قرن ۱۷ با حافظ آشنا می‌شوند. امروز شاهد دویستمین سالگرد انتشار دیوان «غربی-شرقی» گوته هستیم، این کتاب که در سال ۱۸۱۹ تألیف شده است، در دوره‌ی جوانی «ولفگانگ فون گوته» نوشته نشده، بلکه در دوران پختگی او، در ۶۵ سالگی به زیور طبع آراسته شده است. ایشان تأکید کرد: گوته در گسترش نگاه جهان به حافظ، نقش بسزایی داشته است.

حسن ختام آیین گشایش بیست‌وسومین یادروز حافظ، اجرای حافظ‌خوانی و مناجات‌خوانی محمد معتمدی و نی‌نوازی بود.

ایرانی‌هاست، چه اکسیری است که حافظ دارد که می‌تواند بیش از شش و نیم قرن مردم ایران را اینگونه با خود همراه و هم‌نفس کند؟

وی افزود: به نظر می‌آید حافظ، به خودآگاهی ما کمک می‌کند، تن‌آگاهی و کالبدآگاهی سهل و آسان است و با در کنار آینه‌ای ایستادن یا به آزمایشگاهی رفتن این کار میسر می‌شود، اما خودآگاهی کار راحتی نیست؛ بلکه کاری بسیار دشوار است. حافظ به ما کمک می‌کند خودمان را در آینه‌ی او ببینیم، بشناسیم و کشف کنیم. ایشان ادامه داد: اینجاست که با حافظ خط ارتباطی پیدا می‌کنیم؛ چون از طریق او می‌توانیم نقبی به درونمان بزنیم و چراغی به باطنمان بگشاییم.

دکتر صالحی سپس با بیان اینکه ما در طی این ۲۴ قرن در معبر دردها و رنج‌ها بوده و هستیم، ادامه داد: حافظ سنگ صبور رنج‌ها و دردهای مردمان بوده و هست و ما در شعر حافظ دردها و رنج‌هایمان را می‌سراییم، آرامش می‌گیریم و امید پیدا می‌کنیم.

وی گفت: دیگر راز ماندگاری حافظ این است که او تنها یک شاعر نیست؛ بلکه او یک رسانه با ویژگی نقادی است، نقدهایی که مربوط به یک دوره‌ی تاریخی نیست و فراتاریخی و اجتماعی است و از این‌رو در هر دوره‌ای به حافظ می‌توان مراجعه کرد و از او به‌عنوان منتقد مصلح اجتماعی ارتباط برقرار کرد.

وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی ادامه داد: حافظ به‌عنوان یک مصلح اجتماعی، همراه با جامعه‌ی ما قرن‌های متوالی بوده و تداوم یافته است. حافظ انتقال‌دهنده‌ی معنا نیست، حافظ حتی مولد معنا هم نیست، حافظ معنای

دانشنامه‌ی حافظ و حافظ پژوهی برنده‌ی جایزه‌ی کتاب سال حافظ

در شمار ارچه نی‌اورد کسی حافظ را
شکرگان محنت بی حد و شمار آخر شد

به تعبیر دقیق تر می‌توان گفت در
حدود یک‌چهارم این دانشنامه‌ی حافظ و
حافظ پژوهی را همشهریان حافظ نوشته‌اند:

ساقیا لطف نمودی قدحت پرمی باد
که به تدبیر تو تشویش خمار آخر شد

گفتی‌ها را و نیز فهرست نام هم‌قلمان

را در آغاز دانشنامه آورده‌ایم. از همکاران
ثابت دانشنامه برای سپاس از یاری‌ها و
همکاری‌هایشان نام می‌برم: آقایان دکتر
عبدالله جاسبی، دکتر پژمان جعفری،
دکتر سیدعلی موسوی گرمارودی، عارف
خرمشاهی، رسول عسگری و سیدعباس
سیدمحمدی و سرکار خانم فرشته حاتمیان.
از همه‌ی عزیزان نویسنده‌ی مقالات
که بدون یاری آن‌ها چنین طرحی به ثمر
نمی‌نشت، سپاسگزارم و آرزو مندم که با
همت شما عزیزان دانشنامه‌ی سعدی که در
حدود نیمی از آن تألیف شده است، به ثمر
برسد و انتشار یابد.

در پایان، گفتنی‌ست که شما
صاحب‌نظران و صاحبان تجربه می‌دانید
این‌گونه کارها نیاز به همکاری گروهی دارد
و ازسوی دیگر، کار گروهی دشواری‌هایی
دارد که کار فردی ندارد. در حفظ خداوند
باشید.

و سپاس در آغاز و انجام، خدا راست.

::: بهاء‌الدین خرمشاهی :::

پیام استاد بهاء‌الدین خرمشاهی به
بیست‌وسومین یادروز حافظ

استاد بهاء‌الدین خرمشاهی نیز، به
همین مناسبت در پیامی که توسط
فرزندشان (دکتر عارف خرمشاهی) در
این مراسم خوانده شد، به سپاس
از هم‌قلمان و یاران خود در این اثر
پرداخت. متن پیام استاد خرمشاهی
بدین شرح است:

با نام خدا کلام خویش آغازم

چون ذره به سوی مهر در پروازم

افلاک اگر سیرکنم از آن است

همشهری افتخاری شیرازم

تدبیر موافق چو بشد با تقدیر

شد دایرة المعارفی نوتحریر

نزدیک به سی‌تن از شما یار شدند

شد بی زور و زور کامل و بی‌تزییر

با سلام به شما و سپاس از شما یاوران و
دانشوران شیرازی

شکر، خدا را که در دل برادر دل‌بند و
سرور دانشمند بنده، استاد والا مقام دکتر
کاووس حسن‌لی انداخت که خود و نزدیک
به سی شخصیت علمی شیراز که اغلبشان
حافظ پژوه و ادب‌شناس بودند، به مدت
نزدیک به چهار سال با ما یاری کردند تا این
طرح به سامان و این شرح به پایان آمد.
رواست اگر بروفق آیه‌ی قرآنی بگوئید: هذه
بضاعتنا ردت علینا (اینک این سرمایه‌ی ما
سوی ما بازآمده).

به گفته‌ی حافظ،

روز هجران و شب فرقت یار آخر شد
زدم این فال و گذشت اختر و کار آخر شد
آن همه ناز و تنعم که خزان می‌فرمود
عاقبت در قدم باد بهار آخر شد

شورای پژوهشی مرکز حافظ‌شناسی
و کرسی پژوهشی حافظ، امسال در
آیین گشایش بیست‌وسومین یادروز
حافظ، کتاب «دانشنامه‌ی حافظ
و حافظ‌پژوهی» را به سرویراستاری
استاد بهاء‌الدین خرمشاهی، «برنده‌ی
جایزه‌ی کتاب سال حافظ» اعلام کرد.
در متن این معرفی‌نامه چنین آمده
است:

به نام خدا

حافظ‌شناس فرزانه

جناب استاد بهاء‌الدین خرمشاهی

تدوین و انتشار کتاب گران‌سنگ دانشنامه‌ی
حافظ و حافظ‌پژوهی، برگ زرین دیگری بر
کارنامه‌ی پربرگ و بار و نورانی حضرت عالی
افزوده است. مرکز حافظ‌شناسی که همواره
خود را وام‌دار آن استاد نازنین می‌داند، افتخار
دارد در یادروز حافظ ۱۳۹۸، این اثر ارزشمند
را با رأی داوران صاحب‌نظر، به عنوان «کتاب
سال» اعلام نماید.

این سیاست‌نامه، نشانه‌ای کوچک از
قدرشناسی اهالی فرهنگ و ادب است که
فروتنانه، به محضر شریف‌تان تقدیم می‌شود.
از خداوند مهربان، برای آن وجود شریف،
تندستی، دیرزستی و شادمانگی خواهیم.

کاووس حسن‌لی

مدیر مرکز حافظ‌شناسی

گفتنی‌ست، مرکز حافظ‌شناسی، هر
سال آثار منتشر شده با موضوع حافظ را
بررسی کرده و آثار برگزیده را داوری می‌کند
و چنانچه کتابی را شایسته‌ی تقدیر
بداند، آن کتاب را «برنده‌ی جایزه‌ی
کتاب سال حافظ» اعلام می‌نماید.

نشست علمی همایش بین‌المللی بیست‌وسومین یادروز حافظ

نشست علمی بیست‌وسومین یادروز حافظ، با موضوع «حافظ و انسان دیروز و امروز»، صبح شنبه، ۲۰ مهرماه ۱۳۹۸، در تالار مرکز اسناد و کتابخانه ملی فارس، برگزار شد.

در آغاز این مراسم، دکتر کاووس حسن‌لی، مدیر مرکز حافظ‌شناسی و کرسی پژوهشی حافظ، پس از خوشامدگویی به حافظ‌پژوهان و حافظ‌دوستان حاضر در جلسه و سپاسگزاری از همه‌ی افراد و نهادهایی که مرکز حافظ‌شناسی را در برگزاری این یادروز یاری کردند، گزارشی از کتاب‌های منتشرشده در پیوند با حافظ، در سال گذشته، ارائه داد. دبیر علمی بیست‌وسومین یادروز حافظ، در این باره گفت: «بر پایه‌ی گزارش‌های دو پایگاه مهم اطلاع‌رسانی در حوزه‌ی نشر کتاب، یعنی «سازمان اسناد و کتابخانه ملی» و «خانه‌ی کتاب»، در سال ۱۳۹۷، مجموعاً حدود صد هزار عنوان کتاب، منتشر شده است. اینکه می‌گویم حدوداً، به این دلیل است که آمار منتشرشده‌ی این دو پایگاه، اندکی، با هم تفاوت دارند. از این تعداد، بیش از دوازده هزار عنوان

کتاب‌های مربوط به ادبیات بوده است؛ البته در آمار خانه‌ی کتاب، این رقم بسیار بیش‌تر آمده است». وی افزود: «آنچه به گزارش اکنون ما مربوط می‌شود، کتاب‌هایی‌ست که در پیوند با حافظ، در این سال، انتشار یافته‌اند. از مجموع کتاب‌هایی که این دو پایگاه اطلاع‌رسانی برای حافظ ثبت کرده‌اند، با حذف موارد تکراری، در مجموع، ۲۲۵ عنوان کتاب، با شمارگان ۱۹۲،۵۶۸ نسخه، در پیوند با این شاعر، منتشر شده است». ایشان در ادامه گفت: «نکته‌ی جالب توجه این است که با همین آمارهای موجود هم، متوسط شمارگان هر عنوان کتاب، حدود ۸۵۴ نسخه است. این در حالی‌ست که ما می‌دانیم بسیاری از ناشران، به دلایل گوناگون، عدد شمارگان را بیش‌تر از تعداد واقعی می‌زنند؛ یعنی مثلاً، پانصد نسخه چاپ می‌کنند؛ ولی در شناسنامه، هزار نسخه می‌نویسند. با آنکه، معمولاً، به دلیل همین رفتار ناشران در سال‌های اخیر، عدد تیراژ نوشته‌شده در شناسنامه‌ی کتاب‌ها، بیش‌تر از تعداد واقعی آن‌هاست، باز هم، آمار شمارگان کتاب‌ها تأمل‌برانگیز و البته تأسف‌برانگیز است؛ یعنی، به‌طور متوسط، هر عنوان کتاب، حدود ۸۵۰ نسخه؛ البته می‌توانیم برای دلخوشی خودمان، دلیل کاهش این آمار را انتشار اینترنتی و صوتی کتاب‌ها بدانیم؛ اما به نظر می‌رسد آسیب کار در جایی دیگر باشد». دکتر حسن‌لی با بیان

اینکه در این میان، نکته‌ای شایسته‌ی توجه که خوشایند می‌تواند باشد هم، وجود دارد، گفت: «میزان کتاب‌های تألیفی و تحقیقی، نسبت به انواع دیگر، رشد بیش‌تری داشته است؛ یعنی اگر از نظر موضوعی، به کتاب‌های منتشرشده نگاه کنیم، در دهه‌ی گذشته، آهنگ رشد کتاب‌های تحقیقی و تألیفی، نسبت به کتاب‌های دیگر، از جمله فال‌نامه‌ها، آهنگ بهتری بوده است».

مدیر مرکز حافظ‌شناسی و کرسی پژوهشی حافظ، سپس به موضوع یادروز حافظ امسال پرداخت و گفت: «همان‌طور که می‌دانید، مرکز حافظ‌شناسی، موضوع علمی یادروز حافظ در سال ۱۳۹۸ را «حافظ و انسان امروز و دیروز» اعلام کرد و ما حافظ‌پژوهان عزیز را در ایران و هر جای دیگر جهان، دعوت کردیم تا این موضوع را در کانون توجه قرار دهند. موضوع «حافظ و انسان» را از زاویه‌های گوناگون می‌توان نگاه کرد؛ اما شاید بتوان همه‌ی این زاویه‌ها را در دو دسته‌ی کلی جای داد: یکی، بررسی مفهوم انسان در اندیشه‌ی حافظ، در مقایسه با دیگران و دیگری، نگاه انسان معاصر به شعر حافظ و کارکرد این شعر برای انسان امروز».

وی در ادامه افزود: «همان‌طور که پیش‌تر در جمع خبرنگاران گفته بودم، پرسش‌های گوناگونی در اینجا می‌تواند مطرح باشد؛ مثلاً: حافظ در سده‌ی هشتم به انسان چگونه می‌نگرد؟

با تکیه بر نگاه «یونگ» و «دوران» بررسی کرده بود. به گفته‌ی دکتر ماحوزی:

«از نخستین غزل حافظ، آنچه درخور توجه است، احساس بیم است؛ ترس از شب تاریک، بیم موج و وحشت از گردابی هولناک و فروکننده. با نگاهی پدیدارشناسانه، این ترس‌ها را می‌توان به سه دسته «ترس از جهان»، «ترس از دیگری» و «ترس از من» تقسیم کرد. ترس از جهان، ترس از ناپایداری، فریب و بی‌وفایی آن و به‌ویژه، ترس از ناشناختگی جهان، یعنی ناتوانی در فهم راز آن، است. این ترس در شعر حافظ، بیش‌تر، با تاریکی توصیف می‌شود (شب تاریک). «دیگری» در شعر این شاعر، می‌تواند دیگری عام، معشوق یا ممدوح باشد. در همه‌ی این موارد، ترس از خشم، حسد یا غیرت و بی‌اعتنایی، ترس از ملامت و بدنامی و ترس از ناشناخته‌بودن دیگری، به‌ویژه در جامعه‌ی ریاکار، از ترس‌های اصلی دیوان حافظ است. این ترس با احساس رهاشدگی، طرد و هبوط یا سقوط همراه است (گرداب هایل). ترس از «من» نیز، ترس از قلمروهای ناشناخته‌ی درون رادر بر می‌گیرد. اصلی‌ترین ترس‌های دیوان حافظ در این عرصه، عبارت‌اند از: ترس از گناه و وسوسه‌ها؛ ترس از ناتوانی و ضعف، به‌ویژه در پیکار عشق؛ ترس از فقر و مرگ؛ بیم روبه‌روشدن با تناقض‌های درونی و از همه مهم‌تر، ترس از راه‌نبردن به راز درونی «من» (بیم موج)».

دکتر ماحوزی با بیان اینکه واکنش شخصیت‌های اصلی دیوان حافظ، رند و زاهد، به این ترس‌ها متفاوت است، گفت: «رند، این جهان و سختی‌های آن را می‌پذیرد و رها از نام و ننگ، با دم‌غنیمت‌شمردن، مستی، موسیقی و عشق‌ورزی، اکنون را جاودانه می‌سازد؛ اما زاهد، اسیر نام و ننگ است و گریزان از اکنون و ناشناختگی و ناپایداری جهان، چشم به پاداش اخروی و جهان دیگر دارد».

خوش‌بینی، امید و مثبت‌اندیشی، آسیب‌شناسی و آفت‌زدایی، کمال‌طلبی و آرمان‌گرایی (نجات و رستگاری). در انسان‌شناسی صدرا، نفس و عقل (اسفار اربعه‌ی عقلیه) و در نگاه حافظ، وجود و عشق، هویت اصلی انسان و خود واقعی اوست».

سپس، دکتر علی رجایی، استاد بخش زبان‌های خارجی دانشگاه اراک، از «تاریخ خلقت، مفهوم انسان و انسان‌بودن، نزد حافظ و گوته» سخن گفت. دکتر رجایی با اشاره

به تاریخ خلقت انسان در ادیان الهی و بازتاب آن در آثار ادبا و شعرا، دیدگاه این دو شاعر را درباره‌ی مفاهیم و موضوعات یادشده، با هم مقایسه کرد. به گفته‌ی او: «حافظ و گوته، با مهارت، هنرمندی و خلاقیت تمام، به توصیف ادبی و شاعرانه‌ی موضوع خلقت آدم و سرنوشت او در زمین پرداخته‌اند و دیدگاهی، نسبتاً مشابه در این باره دارند. نزدیکی و مشابهت دیدگاه این شاعران، در موضوعات و مفاهیمی مانند خلاقیت، همت، آزادی، حیرت، عدالت، عشق، سرنوشت، مقام خلیفه‌الاهی انسان، تفاوت انسان و فرشته، خیر و شر و به‌ویژه، خصوصیات انسان برتر و فطرت کمال‌گرایی او، دیده می‌شود. این شباهت‌ها افزون بر آنکه بیانگر اثربخشی گوته از حافظ و پیوند روحی نوابغ انسانی و شیفتگان انسانیت است، بر مشابهت‌های ذاتی و ریشه‌ی مشترک انسان‌ها، به‌واسطه‌ی آدم (ع) و حوا، تأکید و اهمیت تحقیقات و گفت‌وگوهای میان‌فرهنگی را یادآوری می‌کند».

سومین و آخرین سخنرانی بخش نخست نشست‌ها، درباره‌ی «حافظ و روان‌شناسی ترس» بود.

دکتر امیرحسین ماحوزی، استاد دانشگاه پیام نور (مرکز دماوند)، با درنگ بر ترس‌ها و شیوه‌های مقابله با آن (از فرار تا مبارزه) در دیوان حافظ، این موضوع را از منظری روان‌کاوانه و

رفتارهای شایسته‌ی انسان معتدل و متعادل چیست؟ انسان متعالی از نظر او کیست؟ وقتی می‌گوید: «مکن به فسق مباحات و زهد هم مفروش» دنبال چگونه انسانی است؟ آیا انسانی را که حافظ به دنبال اوست، باید در آسمان جست یا روی زمین است؟ از دیدگاه حافظ، رابطه‌ی انسان با اجتماع و رابطه‌ی انسان با خداوند، چگونه بازتعریف شده است؟ انسان آرمانی حافظ کیست و چه تفاوتی با انسان آرمانی اندیشمندان دیگر دارد؟ و در سطحی دیگر، انسان امروز، با شعر حافظ چه رابطه‌ای می‌تواند داشته باشد؟ به سخنی دیگر، شعر حافظ چه نیازی از انسان معاصر را پاسخ می‌دهد؟ و ده‌ها پرسش دیگر که می‌توانند پرسش‌های تحقیق، برای بسیاری از پژوهش‌ها باشند. امروز، خوشبختانه، در دو نشست پیش رو، استادان حافظ‌پژوه ما، پاسخ برخی از این پرسش‌ها را به بحث می‌گذارند و ما را در یافته‌هایشان شریک می‌کنند».

پس از این سخنرانی، بخش نخست نشست علمی یادروز حافظ آغاز شد. نخستین سخنران این بخش، دکتر محمدعلی نعمت‌الهی، استاد دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم بود. موضوع سخن او، به «انسان در نگاه حافظ و ملاصدرا» اختصاص داشت. دکتر نعمت‌الهی، خداشناسی، انسان‌شناسی، هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و ارزش‌شناسی را اصلی‌ترین مؤلفه‌های مشترک

در اندیشه‌ی حافظ و ملاصدرا دانست و مفاهیم کلیدی انسان‌شناسی آن‌ها را، در دو قلمرو واقع‌گرایی و کمال‌گرایی، چنین برشمرد: «امور وجودی، طبیعت و فطرت انسان، ابعاد اصلی هویت انسان، ارتباطات انسان، نیازهای انسان، ارزش‌ها و ضدارزش‌ها و عوامل سعادت و شقاوت انسان». به گفته‌ی او: «شاخص‌های اصلی نگاه حافظ و ملاصدرا در انسان‌شناسی (هست‌ها و باید‌ها)، عبارت‌اند از: واقع‌بینی، جامع‌نگری،

فلسفه و شعر، به طور خاص، عمیق تر و پیچیده تر از آن است که در آغاز به چشم می آید. بازتاب اندیشه های فلسفی در شعر شاعران چنان بوده است که حتی برخی از شاعران بزرگ را «فیلسوف شاعر» می نامند. یکی از شاعرانی که اهل فلسفه، توجهی ویژه به شعر او داشته اند و دارند، حافظ است. این توجه، گاه، به اعتبار وجوه فلسفی شعر حافظ است و گاه، به اعتبار نحوه ی مواجهه ی مفسران و نوع رهیافت آن ها به این شعر؛ اما بسیاری از نوشته هایی که داعیه ی شرح و نقد فلسفی را دارند، عملاً، وجه و اعتبار فلسفی ندارند یا در حد استخدام واژگان فلسفی، متوقف شده اند.

پایان بخش سخنرانی های علمی

بیست و سومین
یادروز حافظ،
سخنران
کاو به بهیانی،
مترجم،
و پژوهشگر
فلسفه، با

موضوع «حافظ، دیگری و دگرپذیری» بود. بهیانی، با بهره گیری از مفهوم «هتروگلوسیا» از منظومه ی فکری باختین و آوردن نمونه هایی از دیوان حافظ، از «دیگری» و «دگرپذیری» در این اثر سخن گفت. به گفته ی او: «از رهگذر خواندن موشکافانه ی ابیات حافظ، می توان ایرادهای جدی او را به خودمداری دریافت کرد. رهایی از خودمداری، راه را برای حضور دیگری و پذیرش غیر، باز می کند و یکی از اساسی ترین ارکان فکری شعر حافظ، دگرپذیرکردن گفتمان های متعارض و کنارهم نشانیدن و هم آمیزی آن هاست».

و دنیای انسانی پیرامونش شکل داده است. حافظ به مدد تجربه مندی تاریخی و اجتماعی و سرشت چالشگرانه اش، در مقابل طبقات و لایه های اجتماعی و جریان های ارزشی و ضدارزشی روزگار خود ساکت نمانده و آن ها را در بوته ی نقد خود نشانده است. روح نقادانه ی حافظ و پیام های شاعرانه اش، با گریز از جزئی نگری و پرداختن به مسائل و دغدغه های کلان انسانی، سخن و پیام او را از ظرفیت زمانی و مکانی اش خارج کرده و به نسل های بعد، تعمیم داده است؛ به گونه ای که شعر و سخن حافظ، در هر عصر و زمانی، قابلیت بازتولید پیدا می کند و با دریافت های مردم هر روزگاری، براساس شرایط و مسائل روزگارشان، نو می شود. علت پذیرش پایا و ماندگاری حافظ در کنار جادوی کلام و هنر شاعری او نیز، همین است. حافظ با وجود گرایش عرفانی و معنوی، پیوند خود را با زندگی دنیایی انسان نگسته و بر آن چشم نبسته است. انسانی که در جغرافیای ذهنی حافظ جاگرفته، انسانی است با همه ی ویژگی هایی (فضیلت ها و کاستی ها) که انسان، ماهیتاً، می تواند داشته باشد و مخاطب پیام های حافظ هم، چنین انسانی است».

دکتر علیرضا نیکویی، استاد دانشگاه

گیلان، سخنران

دیگر این نشست بود. «نقد رهیافت فلسفی به شعر حافظ (معطوف به پرسش های انسان)».

موضوعی بود که او در سخنانش به آن پرداخت. به گفته ی دکتر نیکویی: «رابطه ی فلسفه و ادبیات، به طور عام و

در آغاز بخش دوم نشست علمی یادروز حافظ، یاد و خاطره ی برخی از فرهیختگانی که در سال جاری و سال های اخیر، به دیدار دوست شتافتند، در قالب نماهنگی، گرمی داشته شد؛ فرهیختگانی از جمله پرویز خائفی، جمال زبانی، سلیم نیساری، غلام حسین امامی، عباس کشتکاران و ناصر امامی.

نشست دوم، با سخنرانی دکتر

اصغر دادبه،
استاد دانشگاه
علامه طباطبایی،
درباره ی «حافظ
و انسان امروز»
شروع شد. دکتر
دادبه در پاسخ

به این پرسش که «حافظ برای انسان امروز چه حرفی دارد؟» گفت: «حضور این تعداد از حافظ پژوهان و حافظ دوستان در جلسه ی امروز و شهرت حافظ در طول تاریخ، نشان می دهد که حافظ، حتماً، سخنی برای انسان همه ی اعصار داشته که همواره، در کانون توجه بوده است. انسان امروز، به بازگشت به جهان معانی و شهود که مرحله ی عالی تعقل است، نیاز دارد. روح انسان امروز، آزاده ی آزمندی و کینه جویی ست و حافظ، با طرح گسترده ی رذایل و فضایل اخلاقی در شعرش و تأکید بر پرهیز از آزار دیگران و عشق ورزی، درمان این درد را در اختیار انسان دردمند امروز، قرار می دهد. یکی از مفاهیم کلیدی دیوان حافظ، آزادی ست. انسان امروز نیز، در پی دستیابی به آزادی ست؛ از این رو، حافظ برای انسان روزگار ما، حرف های بسیاری دارد».

دکتر نصرالله امامی، استاد دانشگاه

اهواز، دومین
سخنران این
بخش بود. او در
سخنران خود
که به موضوع
«حافظ و
جامعه ی انسانی
پیرامونش»

اختصاص داشت، گفت: «یکی از محورهای اصلی جهان بینی حافظ را نگاه ژرف و واقع نگرایه ی او به انسان

::: نمایشگاه بیست و سه گام حافظانه :::

یادمان بیست و سه سال مراسم یادروز حافظ (از ۱۳۷۶-۱۳۹۸) در چهره‌ی پوسترها

همزمان با برگزاری بیست و سومین یادروز حافظ، نمایشگاه «بیست و سه گام حافظانه»، به مدت سه روز از ۱۸ تا ۲۰ مهرماه ۱۳۹۸، در مرکز اسناد و کتابخانه‌ی ملی، برای عموم برپا شد.

::: انتشار نخستین شماره از مجله‌ی تخصصی حافظ پژوهی :::

پایان سال ۱۳۹۷، در «پرتال جامع علوم انسانی» به نشانی www.ensani.ir قابل بازیابی است. همچنین مقالات یادشده، در پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC) نیز نمایه شده است.

فهمیه حیدری، ابرهیم قیصری، مهدی محبتی، مهنار نوروزی و مریم مرادی، محمدجعفر یاحقی و سعیده رضازاده است.

یادآوری می‌شود نسخه‌ی الکترونیکی مقالات دفتريهای حافظ پژوهی، تا

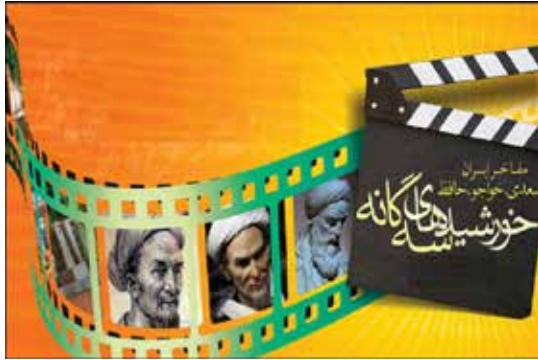
همزمان با برگزاری بیست و سومین یادروز حافظ، نخستین شماره از دوفصلنامه‌ی تخصصی «حافظ پژوهی» منتشر شد. مرکز حافظ شناسی، همه‌ساله متن کامل سخنرانی‌های ارائه‌شده در «نشست‌های علمی یادروز حافظ» به‌انضمام مقاله‌های برگزیده‌ی فراخوان عمومی را در سالنامه‌ی تخصصی مرکز حافظ شناسی به نام «دفتر حافظ پژوهی» منتشر کرده و ۲۱ مجلد آن در دسترس حافظ پژوهان است. از مهرماه ۱۳۹۸ مجموعه‌ی مقالات یادشده، در قالب «مجله‌ی حافظ پژوهی» (دوره‌ی جدید، شماره‌ی ۱، پیاپی ۲۲) منتشر شده است و طبق برنامه‌ی شورای پژوهشی، هر سال دو شماره از مجله (به‌صورت دوفصلنامه) منتشر خواهد شد.

مجله‌ی نام‌برده، دربردارنده‌ی مقاله‌هایی از تقي پورنامداریان، محمدرضا خالصی، حمیدرضا شعیری و

معرفی مجموعه‌ی یازده جلدی «دو سده سخنوری»

به روایت دکتر کاووس حسن‌لی

سرپرستار و ناظر علمی طرح

مجموعه‌ی ۱۱ جلدی دو سده سخنوری اثری بسیار ارزشمند، همچون دانشنامه‌ای کاربردی است که رونمایی از آن در مراسم یادروز حافظ امسال در نظر گرفته شد.

این اثر در مرکز حافظ شناسی - کرسی پژوهشی حافظ طراحی شده و به همت تعدادی از استادان و پژوهشگران صاحب نظر تألیف و به همت نشر خاموش منتشر شده است. این طرح، محصول پیشنهادی است که برای بار نخست از سوی بنیاد خیریه فرهنگی صدر هاشمی نژاد (آقای مهدی حسینی) به عنوان منابع علمی پژوهش برای سریال و فیلم «خورشیدهای سه‌گانه» ارائه شد. اکنون اگر حتی سفارش دهندگان و سازندگان آن سریال یعنی بنیاد یادشده بر تصمیم خود پایدار نباشند، همین مجموعه‌ی مکتوب آثار ارزنده‌ای هستند که در اختیار همه‌ی علاقه‌مندان، فیلمسازان، پژوهشگران، استادان و دانشجویان مختلف قرار دارد.

از زمانی که مسئولیت علمی این پژوهش را پذیرفتم بر ضرورت پژوهشی مستقل، دقیق، علمی، گسترده و همه‌جانبه برای این‌گونه آثار تأکید داشتم. با بسیاری از متخصصان و صاحب نظران گفت‌وگو کردم تا طرح کلی (نقشه‌ی راه) را تدوین کنم. می‌توانستم از پژوهش‌های پیشین خودم استفاده و متنی تازه را بازتولید کنم؛ اما این کار را نکردم. به نظرم رسید شایسته‌تر آن است که کاری متفاوت صورت پذیرد تا دستاورد این پژوهش به سرنوشت پژوهش‌هایی که برای سریال‌ها و فیلم‌های دیگر انجام گرفته، دچار نشود که به‌گونه‌ی «یک بار مصرف»، تنها برای همان مقصود خاص، قابل بهره‌برداری است. از همین رو تصمیم گرفتم با بهره‌گیری از توان همکاران دیگر و با سفارش تألیف به آن‌ها زمینه‌ی تولید آثاری مستقل و تازه را فراهم آورم؛ تا این آثار هم متن‌هایی مناسب برای تدوین فیلم‌نامه و ساخت این سریال باشند و هم مرجعی جامع برای هرگونه تحقیق و بهره‌برداری دیگر که به این موضوعات در آینده مربوط می‌شوند. در این صورت حتی اگر تهیه‌کنندگان و سازندگان فیلم به هر دلیل از تصمیم خود بازگردند و ساخت این سریال و فیلم به نتیجه نرسد، مجموعه‌ای از کتاب‌های ارزشمند تولید و به مردم فرهنگ‌ور کشور پیش‌کش می‌شود.

برای کمک به فیلم‌نامه‌نویس، کارگردان و سازندگان

مجموعه‌ی نمایشی یادشده بی‌گمان باید اطلاعات مورد نیاز آن‌ها از جمله موارد زیر، براساس منابع معتبر (قدیم و جدید) گردآوری، بازخوانی و تدوین می‌شد:

✱ بررسی تحولات سیاسی و اجتماعی در سده‌های هفتم و هشتم (دوران زندگی سعدی، خواجه و حافظ) و بازنمایی تصویری نزدیک به واقعیت از جامعه در این دو قرن با شناسایی و معرفی طبقات مختلف جامعه و چگونگی ارتباط آن‌ها با یکدیگر؛ تا از این راه، چگونگی ارتباط شاعران سه‌گانه با طبقات و گروه‌های مختلف جامعه، به‌ویژه دستگاه‌ها و خاندان‌های حکومتی، روشن‌تر شود.

✱ بازشناسی سیر زندگی هر کدام از این سه‌سخنور نامی با دوره‌بندی آن و معرفی شخصیت‌های ادبی، علمی، دینی، فلسفی، عرفانی و... که با این شاعران هم‌دوره بوده‌اند.

✱ بررسی جغرافیای تاریخی شهرهای شیراز و کرمان در سده‌ی هفتم و هشتم (بازارها، محله‌ها، مساجد، مدارس، بیمارستان‌ها، زیارتگاه‌ها و...) و عناصر گوناگون فرهنگ مردم شیراز و کرمان در سده‌ی هفتم و هشتم (شناسایی انواع آیین‌ها، باورها، پوشش‌ها، داروها، غذاها، ظروف، ابزار جنگی، لوازم و شیوه آرایش و...).

بر پایه‌ی آنچه گفته شد بر آن شدم تا یک مجموعه کتاب را طراحی کنم و به یادگار بگذارم، حتی اگر سفارش دهندگان با چنین اقدامی موافق نباشند، پس از گفت‌وگوهای تخصصی با برخی از دوستان همدل، موضوعات اصلی پژوهش تعیین گردید و سفارش تألیف داده شد که حاصل آن (به ترتیب الفبا)، آثار زیر است:

۱. تاریخ اجتماعی شیراز در سده‌های هفتم و هشتم. (مؤلف: دکتر هادی پیروزان، دانش‌آموخته‌ی تاریخ دانشگاه شیراز).

۲. تاریخ تحولات سیاسی اجتماعی کرمان در عصر خواجه. (مؤلف: دکتر جمشید روستا، عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه شهید باهنر کرمان).

۳. تدبیر و شمشیر: شیراز کانون مهم سیاسی و نظامی در

در مراحل طراحی موضوعات و نگارش آن، ارتباط من با سفارش دهندگان اولیه، بارها دچار نوسان و وقفه‌های طولانی می‌شد، از همین رو برنامه‌ها را در مرکز حافظ‌شناسی و در کرسی پژوهشی حافظ پی‌گیری کردیم و قراردادهای تألیف با مؤلفان محترم را در برگیرنده‌های رسمی با سرپرست آن مرکز تنظیم کردیم تا تعهد آن‌ها را خودم پذیرفته باشم و خوشبختانه به همه‌ی تعهداتم در برابر این بزرگواران (معمولاً زودتر از زمان مقرر) عمل کردم.

در میانه‌های کار بود که متوجه شدم طرح ساخت سریال، از پیشنهادهای آقای سیدتقی سهرابی، مدیر صدا و سیما، مرکز فارس به بنیاد یادشده بوده است؛ از همین رو در پیوند با چگونگی این طرح و آینده‌ی آن چندین نشست گفت‌وگو نیز با ایشان برگزار شد.

پس از پایان یافتن تحقیقات، گزارش همه‌ی پژوهش‌ها که در قالب کتاب تهیه شده بود، بررسی و برای تکمیل کار و ارزیابی به داوران متخصص سپرده شد؛ سپس مؤلفان محترم، متن‌ها را بر پایه‌ی پیشنهادهای اصلاحی داوران بازخوانی و اصلاح کردند. کتاب‌ها برای ویرایش و هم‌سان‌سازی به گروه ویراستاری گنجینه (زیر نظر خانم الهام خواست‌خدایی) سپرده شد تا برای انتشار آماده شود.

امروز که این پژوهش ارزنده سامان یافته و با همه‌ی دشواری‌ها و فراز و فرودهایش، که بهتر است بدان نپردازم!، به پایان رسیده است، بسیار خوشبخت و خرسندم که با تلاشی دوساله مجموعه‌ای از آثار ارزشمند، همچون دانشنامه‌ای کاربردی، فراهم آمده و در اختیار خوانندگان و خواهندگان آن قرار گرفته است. این مجموعه‌ی ارزشمند که اکنون با نام «دو سده سخنوری» انتشار یافته، برگ زرین دیگری است که بر کارنامه‌ی فرهنگی و علمی مردم شیراز و کرمان افزوده می‌شود.

سده‌های هفتم و هشتم هجری (مؤلف: دکتر سیدابوالقاسم فروزانی، استاد گروه تاریخ دانشگاه شیراز).

۴. جغرافیای تاریخی شهر کرمان در دوران میانه: عصر خواجه. (مؤلف: دکتر جمشید روستا، عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه شهید باهنر کرمان).

۵. جغرافیای تاریخی شیراز در سده‌های هفتم و هشتم. (مؤلف: دکتر مصطفی ندیم، عضو هیأت علمی گروه تاریخ دانشگاه شیراز).

۶. زندگی حافظ شیرازی: بر پایه‌ی اشعار نشاندار تاریخی دیوان. (مؤلف: آقای منصور پایمرد، حافظ‌پژوه و مدرس کلاس‌های مرکز حافظ‌شناسی).

۷. زندگی خواجه کرمانی (مؤلفان: آقای دکتر محمدصادق بصیری، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه باهنر کرمان و خانم دکتر نازنین غفاری).

۸. زندگی سعدی شیرازی. (مؤلف: دکتر جواد بشری، عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران).

۹. فرهنگ عامه در آثار خواجه کرمانی. (مؤلف: دکتر محمدرضا صرفی، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید باهنر کرمان).

۱۰. فرهنگ مردم شیراز در دوره‌ی سعدی و حافظ. (مؤلفان: دکتر فرزانه معینی، دکتر مدینه کرمی و دکتر انسیه هاشمی قلاتی، دانش‌آموختگان زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شیراز و دکتر ابراهیم اکبری، عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت).

۱۱. کتیبه‌ی شکسته؛ شناخت‌نامه‌ی مختصر بزرگان نامدار شیراز و فارس در سده‌های هفتم و هشتم هجری. (مؤلف: دکتر مهدی فاموری، عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی یاسوج).

دیدار میخائیل آنیسف

(مدیر کانون گسترش فرهنگ پارسی «حافظ» در روسیه)

با مدیر مرکز حافظ شناسی

در ۱۹ آذرماه ۱۳۹۸، دکتر کاووس حسن‌لی، مدیر کرسی پژوهشی حافظ و آقای میخائیل آنیسف، مدیر کانون گسترش فرهنگ پارسی حافظ در استان چلیابینسک روسیه، در مرکز حافظ شناسی با یکدیگر دیدار و گفت‌وگو کردند. در این دیدار، آقای آنیسف، به معرفی کانون حافظ پرداخت و دو هدف اصلی این کانون را «توسعه‌ی روابط بین روسیه (به‌ویژه استان چلیابینسک) و ایران در زمینه‌های

فرهنگی و هنری، علمی، دینی و گردشگری» و «حفظ و حمایت از فرهنگ و زبان اصلی جمعیت پارسی‌زبانان در این استان» برشمرد. ایشان، حمایت حقوقی از اتباع ایرانی در روسیه، تدریس زبان فارسی به شهروندان روسی و زبان روسی به شهروندان ایرانی را از فعالیت‌های دیگر این کانون معرفی کرد و گفت: «مردم روسیه ایران را نمی‌شناسند، نگاه مسکو به ایران تجاری و اقتصادی است و آشنایی مردم روسیه با فرهنگ و ادب ایران ضرورت دارد». مدیر کانون حافظ، آشنایی با حافظ را بهترین آغاز دانست و افزود: «این کانون به‌طور رسمی ثبت شده و به‌زودی برای آموختن زبان فارسی دانشجوی می‌پذیرد». مدیر مرکز حافظ شناسی نیز، ضمن اظهار خشنودی از این دیدار و آشنایی، به بیان پیشینه و فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی این مرکز پرداخت و برای همکاری با کانون حافظ در روسیه و انعقاد تفاهم‌نامه‌هایی در حوزه‌ی فعالیت‌های مرکز حافظ شناسی، اعلام آمادگی کرد.

اعطای دومین پژوهانه

از سوی کرسی پژوهشی حافظ

مرکز حافظ شناسی-کرسی پژوهشی حافظ، پس از فراخوان عمومی و بررسی گزاره‌های پیشنهادی برای اعطای گرنت پژوهشی «مهندس بهرام بزرگ»، سرانجام با طرح تحقیقی «خانم مریم آذرنیا»، دانش‌آموخته‌ی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شیراز، با عنوان «بررسی و تحلیل پژوهش‌های مربوط به حافظ و انسان» موافقت نمود و طرح یادشده پس از بررسی و داوری از سوی شورای علمی مرکز حافظ شناسی به‌تصویب رسید.

در جلسه‌ای که روز ۱۹ آذرماه ۱۳۹۸، با حضور دکتر نصرالله امامی (عضو شورای علمی مرکز)، دکتر کاووس حسن‌لی (استاد کرسی حافظ پژوهی و مدیر مرکز) و دکتر رضا رستگاری (جانشین مدیر مرکز) در محل دفتر مرکز حافظ شناسی برگزار شد، قرارداد اعطای پژوهانه به امضا رسید و پژوهشگر برگزیده متعهد شد در بازه‌ی زمانی یک‌ساله، دستاورد پژوهشی خود را آماده و ارائه نماید.

یادآوری شود دومین گرنت پژوهشی مرکز حافظ شناسی با حمایت «مهندس بهرام بزرگ» در شهریورماه ۱۳۹۸ به‌تصویب رسیده است. اولین پژوهانه‌ی مرکز حافظ شناسی پیش از آن و با حمایت «دکتر زهرا طاهری» در فروردین‌ماه ۱۳۹۸ به‌تصویب رسید و هم‌اکنون با طرح مصوب در حال اجراست. هنرمندان، پژوهشگران و دانش‌آموختگان دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی با ارائه‌ی طرح پژوهشی و تصویب در شورای علمی مرکز حافظ شناسی، می‌توانند از دوره‌های شش‌ماهه یا یک‌ساله‌ی این پژوهانه‌ها بهره‌مند شوند.

تحلیل خویشاوندی حافظ با موسیقی

موسیقی است.

دکتر افقه تشریح کرد: استفاده از واژه‌هایی مانند «می»، «یار»، «که» به عنوان مثال‌هایی از واژگان یک سیلابی و واژه‌هایی مانند «جهان»، «نسیم»، «بیا» که واژگان دوسیلابی هستند، در غزلیات حافظ زیاد شنیده می‌شود. این مثال‌ها نشان‌دهنده‌ی آن است که واژه‌های اشاره شده و مانند آن (که در دیوان حافظ بسیار به چشم می‌خورد) با هرنوع از عناصر زمانی موسیقایی، قابلیت تلفیق دارند.

وی افزود: باتوجه به اینکه موسیقی ایران از زمان حافظ (قرن هشتم) تا کنون در حال تغییرات و دگردیسی‌های بسیاری بوده است، بیان این فرض که در طی این زمان، شعر حافظ، در موسیقی دروه‌های مختلف تاریخی ایران استفاده می‌شده است، چندان درواز ذهن نیست.

ایشان ادامه داد: در حقیقت، موسیقی ایران، همانند یک مقوله با خصلت کاملاً سیال‌گونه رفتار کرده است.

مدرس دانشگاه آزاد اسلامی گفت: استفاده‌ی حافظ، از واژه‌های یک سیلابی و دوسیلابی، امکان تلفیق شعر و موسیقی را به میزان چشمگیری افزایش داده است که با هرگونه تغییر ساختاری در موسیقی کلاسیک ایران، قابلیت تلفیق دارد.

دکتر افقه تصریح کرد: باید بر این نکته تأکید داشت که این به‌کارگیری واژه‌های یادشده و مانند آن، مطلقاً به ذوق موسیقایی سراینده بازگشت می‌کند؛ تاحدی که این تفکر به ذهن راه می‌یابد که احتمالاً حافظ خود غزلیات خود را می‌خوانده و یا به خوانندگان زمان خود می‌سپرده و پس از تلفیق، احتمالاً تصحیح نیز انجام می‌داده است و این رویکرد برخی از موسیقی‌دانان ایران است.

مدرس دانشگاه آزاد اسلامی، در پایان، باری دیگر تأکید کرد: با شناسایی کنسونانس واژگانی شعر حافظ، می‌توان ابیات موسیقی‌پذیر غزلیات حافظ را شناخت و ظرفیت موسیقایی شعر حافظ برای ساختن تصنیف و از رهگذر این مطلب، راز جاودانگی غزل‌های حافظ را واکاوی کرد.

سیصد و بیست و نهمین نشست حافظانه‌ی مرکز حافظ‌شناسی و کرسی پژوهشی حافظ، با عنوان «تحلیل خویشاوندی حافظ با موسیقی»، روز دوشنبه ۲۵ آذرماه ۱۳۹۸، در مجموعه‌ی غزل‌تالار حافظ برگزار شد.

در این مراسم که با همکاری اداره‌ی کل فرهنگ و ارشاد اسلامی فارس و مرکز پژوهش‌های زبان و ادب فارسی دانشگاه شیراز و حضور جمعی از دانشگاہیان و اهالی فرهنگ و ادب کشور برگزار گردید، دکتر مسیح افقه، استاد دانشگاه آزاد اسلامی شیراز، از ظرفیت موسیقایی شعر حافظ برای ساختن تصنیف سخن گفت و از رهگذر این مطلب، یکی از دلیل‌های جاودانگی شعر حافظ را کاوید.

ایشان به رویکرد بسیاری از حافظ‌پژوهان نسبت به گرایش حافظ به موسیقی اشاره کرد و گفت: بسیاری از مطالعات گذشته در زمینه‌ی ارتباط حافظ با موسیقی، براساس بررسی اوزان عروضی، شناسایی تناوب هجاها و استفاده از واژگانی است که احتمالاً در میان نوارندگان و یا موسیقی‌دانان هم‌عصر حافظ مرسوم بوده است.

دکتر افقه تصریح کرد: نمی‌توان به‌طور قطع و به‌یقین اظهار کرد که جاگذاری واژگان مرتبط با موسیقی در شعر حافظ، بنیان فنی از دیدگاه موسیقایی دارد؛ چراکه امروز، مختصات موسیقی عصر او، از نظر دیدگاه فنی، به‌طور کامل مشخص نیست.

وی افزود: برای توصیف علمی یک موسیقی، مؤلفه‌های متعددی را باید تعریف کرد. اما دلایل کافی برای اثبات وجود موسیقی آوازی (مانند آنچه در ردیف دستگاهی کنونی ایران وجود دارد) در دست نیست. در حقیقت نمی‌توان استیلای موسیقی آوازی را، همانند آنچه امروز استفاده می‌شود، قطعی دانست.

مدرس دانشگاه آزاد اسلامی شیراز گفت: شاید دیدگاه کنسونانس واژگانی، بتواند تا حد شایان توجهی، معرف ذوق موسیقایی حافظ باشد؛ چراکه بررسی این مؤلفه، مستقیماً به شناسایی فونتیک (آواشناسی) واژگان به‌کار رفته در شعر حافظ و در ادامه به بررسی استفاده از واژه‌های یک سیلابی و دوسیلابی می‌پردازد. واژه‌هایی که انطباق قابل توجهی در تلفیق با موسیقی دارند.

ایشان ادامه داد: از آنجایی که در نظام موسیقی کنونی ایران، آواز ایرانی، به‌عنوان یکی از شاخص‌ترین بخش‌های موسیقی کلاسیک کشور ماست، بررسی تطبیقی ابیات مختلف غزلیات حافظ و موسیقی امروز ایران، بیانگر ظرفیت شایان توجه واژه‌های شعر حافظ، از نظر بافت فونتیکی به‌کار گرفته شده با

معرفی کتاب

اندیشه‌های فلسفی در شعر حافظ خوانشی مشائی و اشراقی از شعر حافظ

... اثر دکتر خدیجه حاجیان ...

سمیرا امینی

دانش آموخته‌ی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی از دانشگاه تربیت مدرس

پرسش مهم زیر برآمده است:

پرسش اول، چیستی رابطه‌ی میان فلسفه و ادبیات؛ زمان وضع اصطلاح «فلسفه‌ی ادبیات» و اینکه پیشینه‌ی طولانی آن به آثار افلاطون و ارسطو می‌رسد. ارسطو در کتاب پوئیک (فن شعر) در بحث از تراژدی، مباحث

فلسفه‌ی ادبیات را مطرح کرده است (اسکیلاس، به نقل از حاجیان، ۱۳۹۷: ۱۴).

پرسش دوم نسبت فلسفه با شعر که پاسخ آن به‌طور مشخص برای خوانندگان تبیین می‌شود: «بحث جدی در باب رابطه‌ی میان شعر و فلسفه از جدال مشهوری آغاز می‌شود که افلاطون آن را برپا کرده است» (حاجیان، ۱۳۹۷: ۲۲).

سومین پرسش، نسبت خوانش (قرائت شعر حافظ) با نظریه‌ی هرمنوتیکی است و اینکه چگونه می‌توان عناصر فلسفی شعر حافظ را بر اساس نظریه‌ی هرمنوتیک فلسفی گادامر، که در حقیقت مبنای نظری این پژوهش است، تبیین کرد و چهارمین، پرسش از میزان ظرفیت‌های شعر حافظ برای تأویل و جست‌وجویی در یافتن پاسخ آن است. نویسنده تأکید می‌کند «ابهام»، «ابهام» و بیان «متناقض‌نمایی یا پارادوکس» موجود در شعر حافظ از برجسته‌ترین دلایلی است که ظرفیت‌های تأویل‌پذیری را گسترده و امکان خوانش‌های متعدد و متنوع را ممکن می‌کند.

در بخشی از کتاب زیرعنوان «وجودشناسی» چنین آمده است:

«فیض روح‌القدس از باز مدد فرماید / دیگران هم بکنند آنچه مسیحا می‌کرد (حافظ / غ ۱۴۳)
آیا نمی‌توان روح‌القدس را همان واهب‌الصور دانست که بی‌مدد وی امری محقق نمی‌شود؟ زیرا با صورت است که امور تحقق و عینیت می‌یابند. نزد ابن سینا «عقل دهم نه تنها ابزار آفرینش، بلکه وسیله اشراق و... وسیله رسیدن وحی به پیامبران و به شکل محدودتری به اولیا و عارفان است» (نصر، ۱۳۸۸: ۳۱).

بر پایه‌ی حکمت اشراق، هستی حقیقی است و خدا در جایگاه بنیاد هستی، ذات روشنایی یا «نورالانوار» است و همه‌ی مراتب هستی پرتوهای آن هستند... یک تعریف سهروردی از «وجود» براساس اصالت نور است. ظلمت یعنی «نبود/ عدم نور» و واقعیت‌های متفاوت چیزی جز نور نیستند که از نظر شدت و ضعف با یکدیگر تفاوت دارند. همه چیز به وسیله‌ی نور آشکار می‌شود و با آن باید تعریف شود.

هر دو عالم یک فروغ روی اوست / گفتمت پیدا و پنهان نیز هم (حافظ / ۳۶۳)» (حاجیان، ۱۳۹۷: ۸۱-۸۲).

ازجمله پژوهش‌هایی که به تازگی در پیوند با حافظ، منتشر شده، کتاب اندیشه‌های فلسفی در شعر حافظ یا خوانشی مشائی و اشراقی از شعر حافظ، اثر دکتر خدیجه حاجیان (استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تربیت مدرس) است. این کتاب ۱۱۴ صفحه‌ای که نخستین بار در سال ۱۳۹۷، توسط انتشارات دولت علم، چاپ شده، صرف نظر از نیت مؤلف «تلاش برای خوانشی فلسفی از شعر حافظ» است؛ یعنی خواننده بیش‌تر با متنی روبه‌روست که در آن با دیدگاهی فلسفی، به معنای اعم آن و «در حدود دلالت‌های متن»، به شعر حافظ پرداخته شده است.

کتاب شامل مبانی نظری، یک مقدمه‌ی پنج صفحه‌ای و دو بخش است. عناوین بخش نخست عبارت‌اند از: ادبیات و فلسفه؛ فلسفه‌ی ادبیات و نظریه‌ی ادبی؛ فلسفه‌ی ادبیات و فلسفه و ادبیات؛ مهم‌ترین مسائل درباره‌ی فلسفه‌ی ادبیات؛ شعر و فلسفه؛ آمیختگی عرفان و فلسفه؛ مبنای نظری امکان خوانش فلسفی شعر حافظ و ظرفیت‌های تأویل‌پذیری شعر حافظ.

بخش دوم با عنوان «خوانشی مشائی و اشراقی از شعر حافظ» دارای عناوین زیر است:

الف. حافظ و فلسفه؛
ب. فلسفه‌ی اسلامی و حکمت و جایگاه آن در عصر حافظ؛ اشتراکات فلسفی در ابن سینا، سهروردی و حافظ؛ برخی از مهم‌ترین عناصر مشترک در اندیشه‌ی ابن سینا، سهروردی و حافظ؛

و در قسمت چهارم از بخش دوم، زیر عناوینی چون: وجودشناسی، جبر و اختیار، سعادت و راه رسیدن به آن، پیرفرزانه، نور، لذت، عشق، ریاضت و حاصل آن، معرفت و هدایت، آشنا و ناآشنا، زهد و عبادت و عرفان، و اعمال خارق عادت، نگاهی تطبیقی به آراء ابن سینا، سهروردی و شعر حافظ و بیان اشتراکات و گاه تفاوت‌ها پرداخته شده است. معرفی ۹۳ منبع فارسی (۶۵ کتاب و ۲۸ مقاله) و ۲ منبع انگلیسی پایان بخش کتاب است.

در این اثر، نویسنده در حقیقت در بیان و پاسخ به چهار

«گفت‌وگویی حافظانه با استاد بهاء‌الدین خرمشاهی»

است. به همین مناسبت در این شماره از نشریه، گفت‌وگویی حافظانه از ایشان منتشر می‌شود. آنچه در ادامه می‌خوانید، پاسخ‌های مکتوب استاد خرمشاهی به پرسش‌های سردبیر این نشریه است و عکس دست‌نوشته‌های ایشان نیز در آرشیو مرکز حافظ‌شناسی ضبط شده است.

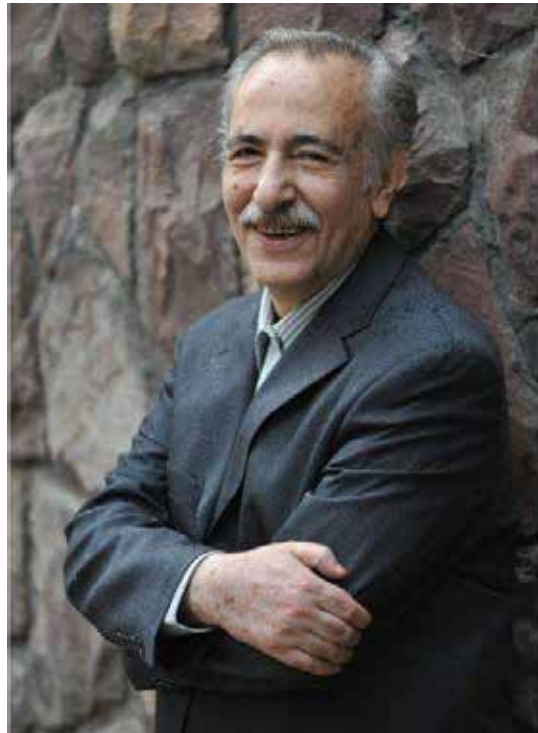
با سلام، لطفاً بفرمایید:

۱. با کدامیک از محورهای اندیشه‌ی حافظ، بیشتر مأنوس هستید و یا تلاش می‌کنید که در زندگیتان همواره درنظر داشته باشید؟

به نام خدا. پیش از آغاز بحث و پس از تشکر از شما (دختر فرزانه‌ی فرهنگی‌ام سرکار خانم سعیده رضازاده: سردبیر نشریه‌ی آینده‌دار جمال) عرض می‌کنم که در این مصاحبه سخنانم را ساده و روشن بیان می‌کنم تا با خوانندگان شما هم‌زبانی و همدلی کرده باشم. اگر اصطلاحی را به‌کار بردم و از توضیح آن غافل شدم از خوانندگان درخواست دارم که به دانشنامه‌ها و شرح‌های حافظ مراجعه کنند. این‌گونه آثار مرجع را در کتابخانه‌ی مرکز حافظ‌شناسی - به مدیریت عالی و علمی استاد دکتر کاووس حسن‌لی - می‌توانید پیدا و از آن استفاده کنید.

اگر حمل بر خودستایی نشود، بنده با اغلب محورهای اندیشه و هنر و حتی زبان و بیان حافظ آشنا و مأنوسم. از ۱۵ سالگی تا این ایام که در آستانه‌ی آغاز ۷۵ سالگی هستم. آیا شصت ال خواندن اشعار و اندیشیدن به آن‌ها و نیز خواندن آثار برجسته‌ای که درباره‌ی حافظ، چه شعر چه شخصیت او نوشته‌اند، کافی نیست؟

در اینجا چون سؤال شما یک محور را پرسیده است در پاسخ می‌گویم جنبه‌ی اخلاقی شعر حافظ است که مدام نفی و طرد ریا و ریاکاران است و دعوت به اغتنام فرصت سبز حیات. یکی از نکات برجسته‌ی شعر حافظ، زهدستیزی و زهدگریزی (منظورم گریز از زهد و زاهد است). ممکن است این سؤال برای دوستان جوان‌تر پیش آید که آیا مگر حافظ دین‌دار یا حتی پارسان نیست؟ پاسخ این است که آری هم مسلمان نیک‌اعتقاد است و هم اهل عباداتی چون نماز، روزه و هم پارسان است. یعنی طهارت قلبی دارد و بسیار خدادوست است. اما مبارزه با ریا و طرد آن را چه بسا از قرآن و مشایخ بزرگ و پاک‌باز عرفان آموخته باشد. اما زهد ظاهری و زهد خشن را در سراسر دیوانش نفی کرده است. زاهد فقط کسی نیست که شب و روز با ذکر و دعا و

استاد بهاء‌الدین خرمشاهی (زاده‌ی ۱۳۲۴ در قزوین) شاعر، محقق، مترجم و حافظ‌پژوه ایرانی و عضو پیوسته‌ی فرهنگستان زبان و ادب فارسی است. وی ابتدا در رشته‌ی پزشکی پذیرفته شد، اما در نیمه‌راه تحصیل تغییر رشته داد و از دانشگاه تهران، لیسانس زبان و ادبیات فارسی گرفت. سپس در رشته‌ی کتابداری ادامه تحصیل داد و به‌دریافت مدرک فوق لیسانس نایل آمد. او در حوزه‌ی مطالعات قرآنی و فلسفی، آثار ارزشمندی تألیف و ترجمه نموده است. همچنین دایرة‌المعارف تشیع و دانشنامه‌ی قرآن و قرآن‌پژوهی به‌همکاری و ویراستاری وی منتشر شده است. از آثار ایشان در حوزه‌ی حافظ‌پژوهی می‌توان به حافظ‌نامه، حافظ، ذهن و زبان حافظ، حافظ حافظه‌ی ماست، تصحیح دیوان حافظ، شرح عرفانی غزل‌های حافظ و دانشنامه‌ی حافظ و حافظ‌پژوهی اشاره کرد. مرکز حافظ‌شناسی در بیست‌وسومین یادروز حافظ، کتاب دانشنامه‌ی حافظ و حافظ‌پژوهی ایشان را به‌عنوان برنده‌ی کتاب سال حافظ معرفی کرد. پیش از آن در سال ۱۳۸۸، چهارمین «نشان درجه‌ی یک علمی حافظ‌پژوهی» را به‌پاس عمری تلاش در عرصه‌ی حافظ‌پژوهی، به ایشان اهدا نموده

اینکه انسان موردپسند حافظ رند است و شرح ملامت و ملامتی‌گری به شرح غزل:

**منم که شهری شهرم به عشق ورزیدن
منم که دیده نیالوده‌ام به بد دیدن
وفا کنیم و ملامت کشیم و خوش باشیم
که در طریقت ما کافر نیست رنجیدن**

هم در شرح شوق، تألیف استاد دکتر سعید حمیدیان (صاحب شرح ۵جلدی بردیوان حافظ) و نیز حافظ‌نامه که نوشته‌ی نگارنده‌ی این سطور در دوجلد است، شرح این غزل و نیز مقاله‌ای را که در تعریف یعنی معرفی رند و رندی نوشته شده است، مطالعه کنید. اصولاً این کتاب‌های مرجع و نیز در دانشنامه‌های حافظ برای روشن‌سازی این معانی و اصطلاحات دشوار است. حاصل کلام اینکه بزرگ‌ترین ارزش در دیوان حافظ انسان است و از کمال انسان‌دوستی اوست که ناپسانمانی‌ها اعم از اخلاقی، اجتماعی، سیاسی را برنمی‌تابد. می‌گوید:

**آدمی در عالم خاکی نمی‌آید به دست
عالمی دیگر بایاد ساخت وز نو آدمی**

و یک رهنمود که شاید بهترین رهنمود در شعر و ادب فارسی و نیز عرفان و اخلاق اسلامی-ایرانی است، چنین عرضه می‌دارد:

**آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرف است
با دوستان مروت با دشمنان مدارا**

۳. به نظر شما پیام حافظ برای انسان‌های معاصر چیست؟ و نسل جدید تا چه اندازه به حافظ نیازمند است؟

سؤال خوب و جامعی است و ده‌ها کتاب مرجع و غیرمرجع برای روشن‌سازی همین سؤال نوشته شده است. پیام حافظ، فقط یکی نیست، اگر فقط یکی را بخواهیم نقل و برجسته کنیم، این است:

**وقت را غنیمت دان آنقدر که بتوانی
حاصل از حیات ای جان این دم است تا دانی
پیام دیگر:
دسترنج تو همان به که شود صرف به کام
ور نه دانی که به ناکام چه خواهد بودن
پیام دیگر:**

**ای نور چشم من سخنی هست گوش کن
تا ساغرت پر است بنوشان و نوش کن
پیام دیگر:
نمیختی کثمت بشنو و بهانه مگیر
هر آنچه ناصح مشفق بگویدت بپذیر
ز وصل روی جوانان تمتعی بردار
که در کمین‌گاه عمر است مکر عالم پیر
پیام دیگر:**

**چو قسمت ازلی بی‌حضور ما کردند
گر اندکی نه به وفق رضاست خرده مگیر**

نماز و قرائت قرآن به سرمی‌برد. طبق یک حدیث، تفکر به وجود و وحدانیت خداوند همراه با صلح و صفای درون، از هفتادسال عبادت آلوده به ریا، بهتر و برتر است. وگرنه حاکم خون‌ریز و مردم‌ستیزی مانند امیر مبارزالدین که نخستین امیر/حاکم/شاه از سلسله‌ی مظفریان بود که گاه مشغول قرائت قرآن بود و داروغه‌ها با محتسبان متهم یا حتی مجرمی را نزد او می‌آوردند و او قرائت قرآن را قطع می‌کرد و بدون ژرف‌کاوی از تهمت و جرم متهمان، با دست خود، آنان را می‌کشت. بدون آنکه بررسی کند که آیا محکوم یا محکومان را محاکمه کرده‌اند یا خود او سودای عدالت را داشته باشد. چه بسا از نظر ظاهرگرایان خشونت‌پیشه زاهدتر از پارسیان پاکدل بیاید. پارسیایی پاک‌ی درون و نیکی رفتار و گفتار و کردار است. بیش از این به این نکته یعنی ستیزه‌گری حافظ با ریا و زهد ریا نمی‌پردازم؛ زیرا دست‌کم ۱۰ تا ۱۲ صفحه به همین یک سؤال باید پرداخت. برای شرح و بسط بیش‌تر می‌توان به مقاله‌ی زهد، زهد ریا، ریا، امیر مبارزالدین در آثار مرجع از جمله دانشنامه‌ی حافظ و حافظ‌پژوهی (در جلد ۴) مراجعه کرد.

۲. همان‌طور که می‌دانید، موضوع یادروز حافظ امسال (۱۳۹۸)، «حافظ و انسان» بود؛ شما انسان را در اشعار حافظ چگونه می‌بینید؟

انسان حافظ انسانی است اعتدالی، دیندار و خوشخو، انسان‌دوست و دوستدار خدمت به انسان‌ها. ولی انسان محبوب و مطلوب او رند است که درباره‌ی رند چندسطری توضیح می‌دهم. پیش از آن، یکی از جملات خود را که درباره‌ی حافظ گفته‌ام، بازگو می‌کنم: حافظ انسان کامل نیست، کاملاً انسان است. یعنی چه بسا گناه، (البته صغیره و ناخواسته و بی‌اختیار) هم ممکن است از او سربزند، اما توبه‌کار هم هست. البته ممکن است بگویید چرا تن به گناه، ولو صغیره، می‌دهد تا توبه کند؟ پاسخ این است که ایده‌آل‌ها و آرمان‌ها در فرهنگ و جوامع متعدد بشری بسیار هست، اما رسیدن به آن‌ها دشوار است. حافظ با طنزی ظریف می‌گوید:

**من ارچه عاشقم و رند و مست و نامه سیاه
هزار شکر که یاران شهر بی‌کنهند
یا همچنین:**

**نصیب ماست بهشت ای خداشناس برو
که مستحق کرامت گناهکارانند**

رند حافظ، نه به معنای اولیه‌ی این کلمه یعنی آدم بی‌سر و پا و بی‌اخلاق و فاسد است، نه به معنای جدید آن یعنی آدمی که اهل همه‌گونه کارهای ناپسند در عین پنهان‌کاری است و منفعت‌طلب و عافیت‌طلب است. درباره‌ی رند هم می‌توان به کتاب مرجع پیش‌گفته و آثار حافظ‌پژوهانه‌ی دیگر مراجعه کرد. گفته‌اند و درست گفته‌اند که حافظ هم رند حقیق جو و ملامتی مسلک بوده است. در شرح معنای ملامت/ملامتی‌مسلک گفته‌اند که سالک یا عارف ملامتی‌مسلک، کسی است که نیکی‌های خود را پنهان می‌دارد، اما چندان کوششی برای پنهان‌سازی بدی‌ها و معایب خود ندارد. برای ملاحظه‌ی

من به سر منزل عنقا نه به خود بردم راه قطع این مرحله با مرغ سلیمان کردم

و شاید دویست «دوبیت» از آغاز غزل‌های حافظ بتوان پیدا کرد تا این ویژگی هویدا شود که حسن مطلع‌های غزل حافظ بی‌نظیر است.

۵. برخورد محافل ادبی و دانشگاه‌ها را با دیوان حافظ چگونه ارزیابی می‌کنید؟

خوب است و قابل قبول است، اما از متن به بطن و حاق حقیقت شعر حافظ کمتر پی برده‌اند. یعنی در بند ظاهر شعر حافظ مانده‌اند و از مضمون به معنا نرسیده، یا کمتر رسیده‌اند. البته حق دارند؛ زیرا رسیدن به ژرفای شعر حافظ به دانش‌های زیاد نیاز دارد، همچنین به بینش و مجموعاً جهان‌نگری پیشرفته. نیز به انس تام و تمام با ادب/ادبیات پیش از حافظ و تاریخ ایران، به‌ویژه تاریخ عصر مغول و تیمور و ایلخانان و مهم‌تر انواع علوم و معارف که در مرکز آن قرآن و علوم قرآنی است.

گفتنی است که این همه را نمی‌توان از محافل ادبی و دانشکده‌ها فراگرفت. در چندسال اخیر درس دوواحدی با عنوان «روخوانی حافظ» من ابتدا جا خوردم که این همه سطحی‌گرایی در نهایت سر از درک و درایت بطن و بطون شعر حافظ و نیز شناخت زمینه و زمانه‌ی او و شخصیت یکتا و یگانه‌اش در نمی‌آورد، اما با گفت‌وگوی بیش‌تر با فرزندم عارف که دانشجوی رشته‌ی ادبیات بود، به این نتیجه رسیدم که این درس یعنی روخوانی حافظ، مقدمه‌ای است واجب. اگر کسی با الفاظ و اصطلاحات و زبان حافظ انس نگیرد، چگونه به بیان و معانی او خواهد رسید. چنانکه بیش از یک‌هزار سال است که این نوآموزان می‌توانند به معنا و تفسیر قرآن بپردازند. حتی پس از تفسیر یک پایه بالاتر به نام تأویل وجود دارد، که به‌قول معروف خاص «راسخان در علم» است و به معارف و علوم و حکمت پیشرفته نیاز دارد و در هر عصری عده‌ی معدودی از دانشوران به آن مرحله می‌رسند. در مورد حافظ هم همین‌طور است. یعنی پس از سال‌ها قرآن‌خوانی، عده‌ای به قرآن‌پژوهی می‌رسند و عده‌ای کمتر از آنان، از حافظ‌پژوهی به حافظ‌شناسی نایل می‌گردند. عده‌ی کمی هم با سخت‌کوشی از قرآن‌پژوهی به قرآن‌شناسی می‌رسند و تعداد قرآن‌شناسان یا حافظ‌شناسان در هر عصری و نسلی از ده/دوازده نفر بیش‌تر نیست.

۶. در یک ارزیابی کلی، مطالعات حافظ‌پژوهی یک‌صدسال اخیر را چطور ارزیابی می‌نمایید؟ لطفاً نقاط ضعف و قوت پژوهش‌ها را از دیدگاه خود بیان فرمایید.

اصلاً در یک‌صد سال اخیر است که مطالعات حافظ‌پژوهانه پدید آمده است و از دهه‌ی چهل (۱۳۴۰-۱۳۵۰ش) به این سو، حافظ‌پژوهی ریشه دارد و پایدار می‌شود و عده‌ای از حافظ‌پژوهان سخت‌کوش که عمری در قرآن و حدیث و ادب عربی و فارسی به سر برده‌اند، از سطح فرا می‌روند و صاحب

همچنین:

عاقبت منزل ما وادی خاموشانست حالیای غلغله در گنبد افلاک انداز

و به‌واقع صدها پند و پیام دیگر. پیشنهاد دارم که یک‌بار دیوان حافظ، از این منظر یعنی ملاحظه‌ی پیام‌هایش را بازخوانی نمایید.

۴. بارزترین ویژگی حافظ را چه می‌دانید؟

لفظ ظریف و معنای لطیف. غیر از خیام، هیچ شاعر فارسی‌زبان دیگر این همه ظرافت‌پردازی نکرده است. چند دوبیت از چند غزل او را برای نمونه نقل می‌کنم:

ساقیا جام می‌ام ده که نگارنده‌ی غیب
نیست معلوم که در پرده‌ی اسرار چه کرد
آنکه پر نقش زد این دایره‌ی مینایی
کس ندانست که در گردش پرگار چه کرد

دوش با من گفت پنهان، کاردانی تیزهوش
وز شما پنهان نشاید کرد سَر می فروش
گفت آسان گیر بر خود کارها کز روی طبع
سخت می‌گردد/ می‌گیرد جهان بر مردمان سختکوش

به مژگان سیه کردی هزاران رخنه در دینم
بیا کز چشم بیمارت هزاران درد برچینم
الا ای همنشین دل که یارانت برفت از یاد
مرا روزی مباد آن دم که بی یاد تو بنشینم

فاش می‌گویم از گفته‌ی خود دلشادم
بنده‌ی عشقم و از هر دو جهان آزدم
طایر گلشن قدسم چه دهم شرح فراق
که در این دامگه حادثه چون افتادم
من ملک بودم و فردوس برین جایم بود
آدم آورد در این دیر خراب‌آبادم

سال‌ها پیروی مذهب رندان کردم
تا به فتوای خرد حرص به زندان کردم

(نمونه خوان و ویراستار بعضی مقالات)، سید عباس سید محمدی (نمونه خوان و ویراستار بعضی مقالات)، محمد ورشویی (مدیر تولید).

استاد دکتر عبدالله جاسبی (سرپرست)، دکتر پژمان جعفری (نماینده و همکار سرپرست) و بنده سرویراستار و نویسنده بعضی مقالات.

۹. باتوجه به اینکه در یادروز حافظ امسال، کتاب دانشنامه‌ی حافظ و حافظ‌پژوهی که به‌کوشش حضرتعالی تدوین شده است، به‌عنوان «کتاب سال حافظ» از سوی مرکز حافظ‌شناسی انتخاب شد. ضمن عرض تبریک مجدد، لطفاً بفرمایید آیا برنامه‌ای برای چاپ مجدد، تکمیل یا ویرایش آن در آینده در نظر دارید؟

آری. هر مؤلفی این مسئولیت علمی و اخلاقی را دارد که نسبت به به‌سازی اثری که منتشر کرده کوشا باشد. تیراژ دانشنامه بیش از ۵۰۰ هزار است و به گمانم بعد از یک سالی که از انتشار آن می‌گذرد، دو تا سه سال هم طول می‌کشد که همه‌ی دوره‌هایش یعنی نسخه‌های چهار جلدی‌اش کلاً به فروش برسد. این کار در میان حدود ۱۷۰۰ مقاله، بیش از ۴-۳ مقاله‌ی نانوشتی بیشتر ندارد. سرپرست گرامی و نماینده و همکار ایشان نظر دارند که این اثر به انگلیسی ترجمه شود. بنده موافق مشروط هستم، یعنی معتقدم بسیار خوب است که ترجمه شود؛ اما حداکثر یک چهارم آن برای مخاطب غربی و جهانی، مطلوب است. از سوی دیگر موفقیت کتاب در جهان و ایران رو به ضعف است.

به قول حافظ: تا چه بازی رخ نماید بیرقی خواهیم راند...!

نشریه‌ی خبری «آینه‌دار جمال»
وابسته به مرکز حافظ‌شناسی و کرسی پژوهشی حافظ

صاحب امتیاز: مرکز حافظ‌شناسی / مدیر مسئول: کاووس حسن‌لی
سر‌دبیر: سعیده رضازاده / صفحه‌آرا: محسن گل‌آرایش
همکاران این شماره: سمانه اسدی، سمیرا امینی، سیدمحمد هادی حسینی، ماندانا فیروزآبادی، فرزانه معینی، الهه نخعی
نشانی: شیراز، حافظیه، مرکز حافظ‌شناسی کدپستی: ۷۱۴۶۶۹۱۱۳۶
شماره تماس: ۰۷۱۳۲۲۸۸۶۱۴
وبگاه: www.hafezstudies.com
رایانامه: hafezstudies@gmail.com

کرسی پژوهشی حافظ، از سوی صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور اعطا شده است.

رأی و نظر می‌شوند و اجتهاد در حافظ‌شناسی پیدا می‌کند. گفته‌اید نقاط ضعف و قوت پژوهش‌ها را بیان کنم. مهم‌ترین نقطه‌ی ضعف لفظ‌گرایی و خودپسندی است.

به قول حافظ: «خودپسندی جان من برهان نادانی بود». مراد از خودپسندی این است که کسی با وجود دانش‌ها و معارف قابل قبول، شیفته‌ی رأی و نظر خود باشد. و آثار دیگر حافظ‌پژوهان و حافظ‌شناسان را نخواند یا با چشم تحقیر در آن‌ها بنگرد یا اهل رقابت‌های بی‌حاصل باشد. یک نقطه‌ی ضعف دیگر، لفظ‌گرایی یا لفاظی یا به قول خودمانی‌تر «انسان‌پویی» درباره‌ی حافظ است. سخن آخرم در این زمینه این است که دوره‌ی ما یعنی نسل ۶۰-۷۰ ساله‌ها و ۳۰-۴۰ ساله‌ها از بهترین دوره‌های حافظ‌پژوهی و حتی حافظ‌شناسی است. به یکی از دوستانم که اتفاقاً صاحب رأی و نظر در کار حافظ است، با قطعیت گفتم ما (دو نسل) حافظ را از معاصران حافظ بهتر می‌شناسیم. او خندید و تصدیق کرد. چرا که در ششصدسال پس از حافظ، یک رساله و حتی یک مقاله (منظورم رساله‌ی کوچک است) درباره‌ی شعر یا شخصیت حافظ نداریم؛ اما در ۶۰-۷۰ سال اخیر بیش از ده کتاب و صد مقاله‌ی خواندنی و ماندنی درباره‌ی او داریم و ببخشید که نمی‌توانم نام ببرم یا فهرست و کتاب‌شناسی به دست بدهم. چون در ایران مصاحبه بنا بر مختصرگویی است.

۷. به نظر جناب‌عالی برای آینده، چه مطالعاتی در زمینه‌ی حافظ‌پژوهی در اولویت است؟

اول یک زندگی‌نامه‌ی معیارین (استاندارد) و مستند و معتبر و همه‌فهم و همه‌پسند درباره‌ی حافظ، دوم یک فیلم‌نامه و به مبنای آن یک فیلم و یک مستند ۱۰-۱۵ قسمتی درباره‌ی روزگار حافظ در زندگی او و بعضی رویدادهای سینماتیک از عصر او و زندگی او. این‌ها اولویت دارد.

۸. حضرتعالی تاکنون پژوهش‌های فراوانی در قالب، یادداشت، مقاله و کتاب در پیوند با حافظ ارائه نموده‌اید، آیا در حال حاضر مشغول به پژوهشی در پیوند با حافظ هستید؟ و یا در آینده برنامه‌ای در این باره دارید؟

بنده بیش از ده کتاب و صد مقاله درباره‌ی حافظ دارم و شاید بگویند آن خشت بود که پر توان زد! شاید هم حق با رقیبان و آدم‌های بی‌حوصله، ولو با سواد، باشد. در سال گذشته دانشنامه‌ی حافظ و حافظ‌پژوهی در چهار جلد بالغ بر ۲۴۰ صفحه منتشر شد که بحمدالله از سوی مرکز حافظ‌شناسی در شیراز، به مدیریت استاد دکتر کاووس حسن‌لی و برای جمعی از داوران به‌عنوان کتاب برگزیده‌ی حافظ‌پژوهی سال ۱۳۹۷ انتخاب شد. صدوپنجاه نویسنده با من همکاری داشتند که ۲۸ نفر آنان اهل شیراز و غالباً حافظ‌پژوه و صاحب اثر یا آثاری در این زمینه‌اند. اما هیئت تحریریه و کادر علمی و اداری آن عبارتند از:

استاد دکتر سیدعلی موسوی گرم‌رودی (مدیر اجرایی)، عارف خرمشاهی (دبیر)، خانم فرشته حاتمیان حقیقی (حروف‌نگار و نویسنده‌ی بعضی مقالات)، رسول عسکری